

חוק הקלות לחרש התשנ"ב-1991

הרקע והגורמים לחקיקתו ותרומתו לשיח
הציבורי אודות אנשים בעלי מוגבלויות

מגיש: אברהם שרייבר

ת.ז. 051514883

מנחה: פרופסור עמיחי כהן

הפקולטה למשפטים

הקריה האקדמית אונו

תוכן העניינים

4	הקדמה
5	מבוא
6	מטרות העבודה:
7	התרומה המצופה ממחקר זה:
8	מבנה העבודה
9	פרק ראשון:
10	לקות בשמיעה:
10	בדיקות שמיעה:
11	טיפול ושיקום
11	פרק שני: לקוי השמיעה בקרב המשפחה ובחברה
11	במשפחה:
12	לקוי השמיעה בעיני עצמו:
13	לקוי השמיעה בסביבתו:
14	דיבור והגיה:
15	פרק שלישי: השיח ההלכתי
16	פרק רביעי: תיאור העובדות:
16	המצב החוקי בישראל:
17	החקיקה אודות כבדי השמיעה בעולם:
18	ראשיתו של שינוי:
19	הבירוקרטיה במיטבה:
20	בבית הדין האזורי לעבודה:
21	בבית הדין הארצי לעבודה:
22	פרק חמישי: תהליך החקיקה
22	מלחמת המפרץ וכבדי השמיעה:
22	ארגון הלוכי בכנסת
23	הצעת חוק זכויות החרש התש"ן – 1990 - קריאה טרומית
23	ישיבת הכנה ראשונה להגשה לקריאה ראשונה:
26	ישיבת הכנה שניה להגשה לקריאה ראשונה:
28	קריאה ראשונה
29	דיוני וועדת העבודה והרווחה
29	ישיבה ראשונה להכנת החוק לקריאה שניה ושלישית:
29	רשות השידור וכתוביות
29	שיעורי עזר ומשרד החינוך – תיקון חוק החינוך המיוחד
30	גמלת ביטוח לאומי – תיקון חוק הביטוח הלאומי

30	.....	ישיבה שניה להכנת החוק לקריאה שניה ושלישית:
30	.....	גמלת ביטוח לאומי לכבדי שמיעה.
31	.....	עניין רשות השידור וכתוביות בשידורי הטלוויזיה.
31	.....	שיעורי עזר לתלמידים חרשים ותקצובם על ידי משרד החינוך.
31	.....	קריאה שניה ושלישית
34	.....	פרק שישי: החוק במבחן היישום
34	.....	תמורות בשיח הציבורי:
34	.....	השיח ההלכתי - רציפות ותמורה
37	.....	תמורות בשיח החברתי
39	.....	סיכום
41	.....	רשימה ביבליוגרפית

הקדמה

ביום כט אדר ב, 31 למרץ 1976 נולד בנינו בכורנו יצחק אהרן. זמן קצר לאחר לידתו, עבר יצחק בדיקות שמיעה בהן הועלה חשש להיותו סובל מליקוי שמיעה ועל כן הומלץ שיעבור בדיקה, אצל פרופסור חיים סומר, בדיקה שהייתה די חדשנית באותם ימים והכוונה לבדיקת ABR¹. ביום יב בתמוז תשנ"ג 23.6.1983 נולדה בתנו חדוה שושנה והתברר כי גם היא נמנית על אוכלוסיית כבדי השמיעה.

כהורים צעירים וכילדים של הורים שרידי אושוויץ, חשה כל המשפחה, הגרעינית והמורחבת, תחושת חוסר אונים². ברור היה כי יש להקדיש את מירב המאמצים ואף מעבר לכך על מנת שנוכל לגדל את בנינו ובתנו ללא כל עכבות ורגשות העלולים לנבוע במצב שכזה. עד מהרה התברר כי ללא התגייסות מוחלטת של המשפחה כולה למטרה זו, לא יעלה בידנו להשיג את היעדים שראינו לנגד עינינו. מחד גיסא, לכל אורך הדרך הארוכה אותה עברנו, האנשים שטיפלו ישירות בנו, ובראשם אנשי המחלקה האודיאולוגית שבבית החולים הדסה עין כרם, עשו כמיטב יכולתם על מנת להקנות ליצחק כישורי שפה ותקשורת ובהמשך הדרך גם צוות הגננות והמורים בבתי הספר בהם למד. מאידך גיסא, המערכת המעגלית הרחבה יותר, ובראשם המוסד לביטוח לאומי, היוותה למעשה מעין קיר אטום אותו לא ניתן היה לחדור.

הילד כבד השמיעה, באותם ימים, לא היה מוכר כילד נכה וכבעל צרכים מיוחדים וממילא לא זכה לא הוא ולא משפחתו בתמיכה כלכלית כלשהיא. למותר לציין כי הנטל הכלכלי שחבר אל העומס הרגשי, היו בעלי משקל. פניותינו אל הממסד, על כל רבדיו, הושבו למעשה ריקם, אם בכלל הושבו על אף האמור, חשנו בצורך, שגבר והלך ברבות השנים, להביא לידי הכרת הממסד בצרכים הייחודיים של אוכלוסיית כבדי השמיעה והחרשים. לצורך כך החלטנו לרתום אנשים טובים שיסייעו בידנו להשגת מטרה זו.

אחת ממטרותיה המרכזיות של עבודה זו היא להציב יד, לרבים שנטלו חלק מרכזי בשכנוע הגורמים הרלוונטיים, בבחינת הכרת טובה. חלקם אינם עמנו וראויים הם לאותה הכרת טובה. ראש וראשון להם הוא חבר הכנסת הרב חנן פורת ז"ל שמיד עם פנייתי אליו, נרתם ורתם אליו רבים אחרים. בשל כך הפך ליקירם של הארגונים השונים העוסקים בצרכיהם של כבדי השמיעה. כמו כן נרתמו לפעילות, הגברת אהובה מגן ז"ל, מי שעמדה בראש ארגון "שמע" ועוזרה הנאמן מר זבולון גורני ז"ל. אליהם חבר גם מר יעקב רז ז"ל, אב לילדה כבדת שמיעה. ולהבדיל, חבר הכנסת (כתארו אז) הפרופסור אמנון רובינשטיין, מר חיים פלק שהיה עוזרו הפרלמנטרי של חנן ז"ל, הגברת שרה טנא, מ "שמע" ורבים אחרים. לכולם תודה³. ראויים הם האישים שתרמו לרווחת כבדי השמיעה, מאז שלהי שנות השמונים של המאה הקודמת, לתודה ולהכרה. מכוח תרומתם לחקיקה, להתקנת התקנות, נהנית אוכלוסיית כבדי השמיעה עד היום.

¹ בדיקת ABR: בדיקה להערכת פעילות מערכת השמיעה על ידי מדידת אותות חשמליים בגזע המוח כתגובה לגירוי קול. מכיוון שהבדיקה אינה דורשת שיתוף פעולה של הנבדקים היא יעילה במיוחד לאבחון בעיות שמיעה כבר בשלבים המוקדמים של התפתחות תינוקות.

² התחושה והתגובות תאמו לחלוטין את אשר יתואר להלן בעבודה, כפי שהמחקר מצביע על תבותם של הורים לילדים לקויי שמיעה.

³ בעת כתיבת העבודה התברר כי חומר מתועד אינו קיים. זיכרונם של האנשים שהיו מעורבים בתהליכים המוקדמים והראשוניים, אינו משקף כראוי את האירועים כפי שאכן התרחשו.

אחוז הלוקים בשמיעה בקרב האוכלוסייה בישראל עומד על כ-14% (כ-698 אלף נפש) מבני 20 ומעלה המתקשים בשמיעה במידה כלשהי, 15% מהגברים ו-13% מהנשים. 11% (כ-567 אלף נפש) מתקשים קושי מועט ו-3% (כ-130 אלף נפש) מתקשים קושי רב, או אינם שומעים בכלל, גם בזמן שהם מרכיבים מכשירי שמיעה (בעלי לקות שמיעה חמורה).⁴

בקרב האוכלוסייה הבוגרת יותר, היקף המתקשים בשמיעה עולה. יותר ממחצית (55%) מבני 75 ומעלה מתקשים בשמיעה במידה כלשהי, ו-19% מבני 75 ומעלה מתקשים קושי רב בשמיעה או אינם שומעים בכלל.

נתונים אלו מתייחסים לכלל האוכלוסייה בישראל. התמונה המתגלה בהתמקדות באוכלוסיית הילדים מראה כי אחוז הילדים עם לקות בשמיעה הוא כ-3 עד 5 פרומיל מקרב אוכלוסיית התלמידים במערכת החינוך. במערכת החינוך בישראל לומדים כיום כ-5000 תלמידים עם לקות שמיעה מגיל 3 ועד גיל 21. 20% מתוכם הנם ילדים חרשים ו-80% הנם ילדים כבדי שמיעה. 80% מהתלמידים משולבים בשילוב אינדיבידואלי, 15% לומדים בכיתות מיוחדות בבית-ספר רגיל ומשתלבים באופן חלקי ו-5% לומדים בבתי-ספר מיוחדים לחרשים.

תמונה זהה מתקבלת מבדיקת נתונים בארה"ב ובאירופה. על פי נתוני המכון האמריקאי הלאומי לחירשות ולהפרעות תקשורת בארה"ב 0.3% מכלל האוכלוסייה נולדים חירשים או כבדי שמיעה בעוד שכ-17% מן האמריקאים הבוגרים מדווחים על ירידה בשמיעה במהלך חייהם. כמו בישראל, הנתונים מראים כי שכיחות הפגיעה בשמיעה עולה באופן ניכר עם העלייה בגיל. נתונים דומים עולים מדוח שנערך עבור אגודת It-Hear המסייעת ללקויי שמיעה באירופה, ולפיהם 1 מכל 6 מבוגרים אירופאים סובל מליקוי בשמיעתו.⁵

לאור נתונים אלו, ברור הדבר כי האינטרס החברתי (גם הכלכלי) הוא לדאוג עד כמה שניתן, לאוכלוסיית כבדי השמיעה, לצורותיה השונות. שילובם של הלוקים בשמיעתם, בתוך מערכת החינוך, בצבא, בתעסוקה, הנגשתם של אמצעי התקשורת, התרבות וכל מה שניתן לעלות על הדעת הוא מעניינה של החברה. משום כך אין זה פלא שהמדינה מקצה סכומים לא מבוטלים בכל המערכות הנ"ל. בתקנות הביטוח הלאומי נקבע כי ילד, שמלאו לו 3 שנים, הזקוק לסיוע בתקשורת עם הזולת, בשל העדר מוחלט של יכולת לתקשורת מילולית המקובלת בקרב בני גילו, זכאי לגמלת ילד נכה. כמו כן זכאי לגמלה גם ילד עם ירידה קבועה בשמיעה בכל אחת מאוזניו של לפחות 45 דציבלים בתדירויות הדיבור (בלא תיקון); בנוסף קובעות התקנות כי ילד עם ירידה בשמיעה בכל אחת מאוזניו של 40 דציבלים לפחות בתדירויות הדיבור (בלא תיקון), הזקוק למכשירי שמיעה באופן קבוע והכל ממועד האבחון.⁶ מועד האבחון יכול בהחלט להיות מיד עם הלידה או זמן מועט לאחריה.

⁴ מתוך הסקר החברתי 2012 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נדלה ביום 27.12.2016 מאתר נגישות ישראל <http://www.aisrael.org/?CategoryID=2676&ArticleID=42665>. באתרים אחרים ניתן למצוא נתונים אחרים אך אלו מתבססים על השערות לעומת הנתון המבוסס על הסקר החברתי הרשמי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. אמנם הסקר המצוין נערך בשנת 2012 אך הנחת היסוד היא כי במידה והנתונים השתנו, היה זה שינוי מזערי שאינו משפיע על עבודה זו.

⁵ לטענת חוקרים רבים, אומדנים אלו, המבוססים על דיווח עצמי ולא על בדיקות אובייקטיביות, לוקים בחסר ולמעשה שכיחות הפגיעה בשמיעה באוכלוסייה גבוהה יותר.

⁶ בהתאם לתקנה 4 לתוספת השנייה לתקנות הביטוח הלאומי (ילד נכה), תשי"ע-2010. גמלת ילד נכה בשיעור של 50% היא בסך 1,095 ש"ח (נכון לשנת 2016). גמלת ילד נכה בשיעור של 100% (כולל תוספת בסך 372 ש"ח), היא בסך 2,561 ש"ח (נכון לשנת 2016).

בנוסף זכאים כבדי שמיעה לסל תקשורת עבור רכישת אביזרי עזר המסייעים להם בתקשורת היום-יומית⁷. הסל ניתן אחת ל-4 שנים כנגד קבלות. העומדים בתנאים⁸, זכאים לקבל גם מענק דמי תקשורת חודשי ושירותי תרגום⁹. סל התקשורת מיועד ללוקים בשמיעתם החל מגיל 18 עד לגיל פרישה¹⁰. כמו כן ניתן סיוע לצורך רכישת מכשירי שמיעה הן לילדים הן למבוגרים עד גיל פרישה והן לכאלו שעברו את גיל הפרישה. קופות החולים משתתפות במימון שתל כוכליארי, במימון זימונית ומבצעות החזר מס על רכישת מכשיר פקס וגלאי בכי¹¹. הטבות אלו בחלקן מעוגנות בחוק¹² ובחלקן מעוגנות בתקנות¹³.

המשתמע מנתונים אלו הוא כי הכרתה של המדינה בצורך להשקיע בתמיכה ובסיוע לאוכלוסייה זו הוא מוחלט. לכאורה זהו מצב אידיאלי אך אם נתחקה אחר תהליכי החקיקה והתקנת התקנות, יתברר כי לא בקלות זכתה אוכלוסיית כבדי השמיעה להכרה כבעלי זכות להכרה בצרכיהם הייחודיים והמיוחדים.

עד למועד קבלתו של חוק הקלות לחרש 1992 תמונת המצב הייתה שונה לחלוטין¹⁴. הזכאות לגמלה עבור ילד כבד שמיעה נתנה אך ורק לילדים בגילאי 3-8 ואילו לגילאים בוגרים יותר לא ניתנה כל גמלה. לא זו אף זו, לקות השמיעה לא הוכרה כלל וכלל כנכות, לא אצל ילדים ולא בקרב המבוגרים כך שהלוקים בשמיעתם, ילדים ובוגרים כאחד, לא הם ולא משפחותיהם, לא נהנו מכל תמיכה ממסדית ונאלצו להתמודד עם הבעיות הכלכליות הנובעות ממצבם כמו גם עם ההשלכות החברתיות, בכוחות עצמם.

מטרות העבודה:

בנוסף למטרה שתוארה בהקדמה, לעבודה מטרות פורמליות נוספות: העבודה תענה על השאלה האם לחקיקה השפעה ישירה ועקיפה על חקיקת חוקים נוספים כגון החוק לשוויון זכויות כמו גם לשיפור התפקוד היום-יומי של לקויי השמיעה בתחומי חיים שונים: רגשי, משפחתי, חברתי ובעולם העבודה. יותר מכל תבחן העבודה האם לחקיקת חוק הקלות לחרש הייתה השפעה על השיח החברתי, כמו גם על השיח החברתי תורני. נבדוק כיצד ובאיזו מידה מגשימות מטרות החקיקה את יעדיה. בעבודה נעמוד על מטרות העל והיעדים המוצהרים של החקיקה, נבחן את מגוון הפעולות שנעשו לצורך השגת המטרה והיעדים נבחן את מידת השגת המטרה והיעדים מנקודות מבטם של השותפים השונים – המחוקק, מקבלי השירות ונותני השירות.

⁷ באתר כל (ראה להלן) זכות ניתן לראות את רשימת האביזרים הכלולים בסל התקשורת

⁸ התנאים: ירידה בשמיעה של 70 דציבלים לפחות באוזן הטובה, שאירעה לפני גיל 3. גילם בין 18 שנה לגיל הפרישה.

⁹ שוויו של הסל עד 3,753 ש"ח, החל מינואר 2014 ונכון גם לשנת 2016.

¹⁰ מי שהגיעו לגיל פרישה זכאים לסל תקשורת בשווי 25% משווי של סל התקשורת המלא, כלומר סכום של 937 ש"ח בכל 4 שנים.

¹¹ פרטים אודות הזכויות השונות, דמי ההשתפות תהליך קבלת החוזרים וכו', ניתן למצוא באתרי האינטרנט השונים העוסקים בכבדי שמיעה. לדוגמה אתר כל זכות <http://www.kolzchut.org.il>, נצפה לאחרונה ביום 28.12.2016.

¹² חוק שידורי טלוויזיה (כתוביות ושפת סימנים), התשס"ה-2005. חוק זה החליף (ביטל) את חוק הקלות לחרש, התשנ"ב-1991, בו מתמקדת עבודה זו.

¹³ תקנה 4 לתוספת השניה לתקנות הביטוח הלאומי (ילד נכה), תשי"ע-2010.

¹⁴ מכתבה של גברת ברנדה אייכלר מיום 29 באפריל 1982 מבשר להורי הילדים המטופלים במיח"א ירושלים אודות זכאותם לקבל תמיכה מהמוסד לביטוח לאומי לילדים בין הגילאים 3-8. המכתב משקף את הצורך במבחן ההכנסה ומבחן התלות. (ארכיון אישי)

התרומה המצופה ממחקר זה:

בשנת 2009 הוקמה בירושלים, במכון ון ליר, קבוצת מחקר ללימודי מוגבלות. מטרת הקבוצה הייתה לקדם את השיח הבקרתי האקדמי בישראל על מוגבלות וליצור תשתית בינתחומית לחשיבה תיאורטית ומחקרית בנושא המוגבלות.

הנחת היסוד של הקבוצה הייתה כי בחשיבה החברתית, הן בעולם הן בישראל, חל מפנה בתפיסת המוגבלות מן הגישה הרפואית או הטרגדיה האישית של המוגבל אל התפיסה החברתית ביקורתית. במקום לדון בבעיותיהם של הלוקים בגופם, במסגרות של סעד, אבחון, ריפוי ושיקום, נתפסו מעתה המגבלות כתוצר של יחסי כוח חברתיים והבניות תרבותיות.

התהליך החל בבריטניה ובצפון אמריקה בשנות השבעים של המאה העשרים והתמקד באבחנה שבין המודל הרפואי, או המודל האינדיבידואלי, התופס את המוגבלות כפגם של הפרט, לבין תפיסתה כבעיה חברתית.

המודל החברתי התמקד בניתוח מטריאלי של מנגנוני הכוח הממסדיים והכלכליים המונחים בבסיס הדרתם של אנשים עם לקויות והופכים אותם למוגבלים. במקום להתמקד בפרט ולקוטו, מודל זה מפנה מבטו אל מנגנונים תודעתיים, חברתיים, כלכליים ופוליטיים ה"מייצרים" את המוגבלות. ביטוי לכך ניכר גם ברובד המשפטי מאז שנות התשעים של המאה העשרים, כשהחלה בעולם המערבי מגמת חקיקה הרואה בהפלייתם של אנשים עם מוגבלות עניין של זכויות אדם, להבדיל מהגישה המסורתית של ראיית אנשים עם מוגבלויות דרך משקפי הרווחה והסעד, השיקום והחינוך ה"מיוחד".

לדעת הקבוצה, על אף שתחום לימודי המוגבלות בישראל הלך והתפתח עם השנים כמסגרת מחשבתית ורעיונית, הכתיבה האקדמית עדיין מועטה יחסית. לדעתם ישנם בעיקר שני תחומים מרכזיים שלימודי המוגבלות חדרו אליהם - משפטים ומקצועות הבריאות והרווחה. הכתיבה בתחום המשפט הייתה הראשונה להצגת המוגבלות כתוצר של הבניה חברתית. לדעת הקבוצה עצם הכתיבה בתחום המשפט, בנושא זה, אינה מפתיעה. המשפט תרם רבות לשינויים במעמדם של אנשים עם מוגבלויות בחברה הישראלית במסגרת תהליך החקיקה של חוק השוויון, שהיה כרוך ביצירת שפת זכויות מתקדמת ברוח השינויים שחלו בעולם באותה העת¹⁵.

עבודה זו תראה שמגמות אלו החלו בישראל כבר בתהליכי חקיקת חוק הילד החרש שהחלו בשנת 1991, בעוד שחוק השוויון נתקבל בשנת 1998. לדעתנו, השיח החברתי שהחל בעקבות חקיקת חוק הילד החרש או בשמו החדש 'הקלות לחרש' היווה מיסטה מהנורמה המקובלת הרואה במוגבלות השמיעתית מגבלה אישית, אל ההסתכלות של מחויבות החברה אל החוליות היותר חלשות בה. בנוסף תרומת המחקר היא בעצם הכתיבה המשפטית המתארת את תהליך החקיקה הפרטנית, על כל שלביה. התהליך שהחל מהפן האישי והפך לנושא שהגוף המחוקק גילה בו עניין והפכו, במוצהר, לנושא העשוי להאיץ את המגמות החברתיות בישראל, בדומה לתהליכים המקבילים שהחליפו באותה תקופה את תפיסת האדם החרש (המוגבל), בעולם. בכך תרומתנו.

¹⁵ נטע זיו שגית מור אדוה איכנגרין 'לימודי מוגבלות בעברית - שדה אקדמי בהתהוות' - מהדורה דיגיטלית <http://www.kshalem.org.il/uploads/%D7%9C%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%93%D7%99%20%D7%9E%D7%95%D7%92%D7%91%D7%9C%D7%95%D7%AA%20%D7%9E%D7%A7%D7%A8%D7%90%D7%94%20-%20%D7%9E%D7%91%D7%95%D7%90.pdf.pdf> נצפה לאחרונה ביום 23.3.2017

לעבודה שבעה פרקים :

הפרק הראשון יעסוק בתיאור מבנה האוזן לצורך הבנת לקות השמיעה. הפרק השני יתמקד בעולמו המיוחד של לקוי השמיעה ותפיסת האני שלו, לאור התייחסותה של החברה הסובבת הן זו הקרובה אליו והן החברה בכללותה. הפרק השלישי יעסוק בשיח ההלכתי הן בפן ההלכתי הנורמטיבי והן בשיח ההלכתי חברתי באשר למעמד החרש ולקוי השמיעה בעיני ההלכה.

מטרת הפרקים השני והשלישי היא לתת לקורא את המסד והרקע הנדרשים, להבנת הצורך בחקיקה ובשינוי האקלים החברתי ביחס ללקויי השמיעה. המתודה בפרקים אלו תישא אופי של מחקר אקדמי עיוני¹⁶, עם נגיעות של מחקר אמפירי¹⁷. הפרק הרביעי יתמקד בתיאור העובדות שהביאו לידי נקיטת פעולות לצורך שינוי הסטטוס החוקי של הילד כבד השמיעה. חלק זה של העבודה יהיה בעל אופי דסקריפטיבי ובמתודה של מחקר איכותני¹⁸.

הפרק החמישי יתאר את תהליכי החקיקה, החל בקריאה הטרומית, בדיוני וועדת העבודה והרווחה ובדיוני המליאה עד לקבלתו של החוק בקריאה שניה ושלישית.

הפרק השישי יבדוק האם ובמה השפיעה החקיקה על השיח החברתי וההלכתי והפרק השביעי יהווה את פרק הסיכום.

¹⁶ מחקר הסוקר מאמרים שנכתבו בעבר כדי להגיע למסקנות חדשות. בשני סוגי המחקר חייב הכותב להקפיד על כתיבה על פי עקרונות הכתיבה האקדמית.

¹⁷ מחקר המדווח על תוצאות מחקר שערך כותב המאמר בעצמו.

¹⁸ סימן ההיכר של המחקר האיכותני הם הסיפורים והמילים. התיאור האיכותני אינו צירוף של מילים בלבד, אלא צירוף של מילים לשם הצגת סיפור בעל משמעות. המחקר האיכותני מבקש לרדת לעומקו של עולם נחקריו ולחשוף את המשמעות שמאחורי המילים והסיפורים שלהם. המחקר האיכותני מבוסס על ההנחה, כי תופעות חייהם של בני האדם והתנסותם יוצגו באופן הטוב ביותר בסיפורים ובדרך נרטיבית מילולית. אשר שקדי, **מילים המנסות לגעת : מחקר איכותני - תאוריה ויישום** (רעננה רמות תשס"ג - 2003) עמוד : 13. אודות שילובו של המחקר האיכותני במחקר המשפטי ראה דפנה הקר 'מחקר אמפירי של המשפט – הערות אזהרה אוהדות על המגמה העכשווית' עיוני משפט לד עמודים 345 – 348.

פרק ראשון :

חוש השמיעה נמנה על אחד מן החושים החשובים ביותר¹⁹. באמצעות חוש השמיעה מתפתחת שפה ומיומנות תקשורתית המאפשרת הן תפקוד חברתי הכרוך בתקשורת והן בתפקוד אישי פרטני. לקוחת שמיעה שאינה מטופלת היא נכות המגבילה את הלוקים בה בתחומים רבים²⁰. מקובל להגדיר את מי שלוקה בשמיעתו כמי שסובל מחרשות²¹. למעשה, חרשות מוחלטת אינה בנמצא שכן לכל אחד, בין שחירותו מולדת בין שהיא נרכשת, ישנם שרידי שמיעה. הפגיעה בשמיעה ייתכן ותהיה חלקית או מלאה, וסיווגה בהתאם לדרגת הירידה בשמיעה²². כאשר ליקוי השמיעה הוא חמור ומוקדם, הוא גורר בעקבותיו גם ליקוי חמור בדיבור, ומכאן הצירוף של חרשות-אילמות.

במערכת החינוך משמש המושג לקוי שמיעה כמונח-גג לחירשים ולכבדי שמיעה. רוב החירשים מסתייגים ממונח זה, משום שהוא מגדיר חירשים כאנשים לקויים, "מקולקלים", ואינו מגדיר אותם על-פי מה שהם – חירשים. פירושו של המונח כבדי שמיעה – בשימוש הרווח, הוא אנשים הסובלים מירידה קלה או בינונית ברמת השמיעה, אך עדיין יש להם די שרידי שמיעה לרכוש שפה דרך הערוץ השמיעתי בעזרת עזרי שמיעה. עם זאת, חשוב לזכור, כי הגבול בין חירשים לכבדי שמיעה אינו חד-משמעי ואינו מוגדר רק באמצעות התפקוד השמיעתי. הוא תלוי גם בעמדתו האישית של האדם וכיצד הוא רואה את שיוכו החברתי-התרבותי²³. המחקר מבחין בין חרשות מלידה לבין חרשות נרכשת²⁴. חרשות מלידה יכולה לנבוע מסיבות תורשתיות²⁵, חרשות על רקע פגיעות במערכת השמיעה בזמן ההיריון²⁶, חרשות על רקע פגיעות סביב הלידה²⁷. חרשות נרכשת נגרמת כתוצאה מפגיעה במנגנוני השמיעה לאחר הלידה²⁸.

¹⁹ סקירה זו מבוססת על הסקירה שבאתר מיח"א ירושלים, <http://michajr.org.il>, נדלה ביום 25.12.2016. וכן על הסקירה שבאתר <http://www.yeshiva.org.il/wiki/index.php?title=%D7%97%D7%A8%D7%A9> על מובאותיו נדלה ביום 25.12.2016.

²⁰ התפתחות הרפואה, הטכנולוגיה ושיטות השיקום לאורך השנים, מאפשרת לנו לסייע ללוקים בשמיעתם ובכך להפחית את ההשפעות השליליות שלה על חיי היום יום שלהם.

²¹ הגדרה זו נובעת מתוך חוסר הכרת הנושא ומתוך שיח חברתי המושרש עמוק בתוך חברת בני האדם. תיוגו של הלוקה בשמיעתו כחרש וממילא בתארים הנלווים לכך, יוצר עיוות וגורם נזק, לעיתים בלתי ניתן לתיקון. תיקון החוק המוצג בעבודה זו, בא לתת מענה חלקי לתופעה זו.

²² להלן נגדיר את רמות הלקויות השונות.

²³ עיריית מאיר, וונדי סנדלר, **שפה במרחב: אשנב לשפת הסימנים הישראלית** (אוניברסיטת חיפה 2004) עמודים 212 – 234.

²⁴ השימוש במושג חרשות (ראה הערה 211) נעשה עקב השימוש במינוח זה במחקר. כוונתי היא ללקוח שמיעה.

²⁵ יש מצבים תורשתיים שהפגיעה היא בשמיעה בלבד, ויש שהחרשות היא אחת המרכיבים בתיסמונות המלוות בפגיעה במערכות אחדות. בשנים האחרונות עם התפתחות הגנום האנושי נמצא כי אצל רוב החרשים קיימת פגיעה בגן קונקסין 26 (connexin 26) ניתן לזהות נשאות למוטציות בגנים הללו באמצעות בדיקות גנטיות פשוטות יחסית. הפגמים השכיחים ביותר אשר גורמים לחירשות תורשתית הם מוטציות או חסרים בגנים קונקסין-26 וקונקסין-30, אשר גורמים לכ-40% ממקרי החירשות המולדת, ובנוסף, קיים הגן TMC1 אשר קשור גם כן לחירשות מולדת. אדם בריא יכול להיות נשא של המוטציות הללו מבלי להיות חרש, מכיוון שקיים לגן הזה עותק נוסף תקין. במידה ושני בני הזוג הם נשאים של המוטציות הללו, הם יכולים להעביר לעובר שני גנים פגומים, ובמקרים אלה תופיע חירשות. מקורות רבים עוסקים בכך כגון <http://www.genes.co.il> וראה גם ישראל ברמה, 'השתל הכוכליארי והגדרת החרש בהלכה', **תחומין** כד (תשס"ד) 176. להלן ברמה.

²⁶ כגון מחלה ויראלית של האם בהריון, ובעיקר אדמת, אשר יכולה לגרום לחרשות לעובר.

²⁷ כגון לידה קשה, הגורמת לירידה באספקת החמצן למוח, או נזק אחר לאזור השמיעה.

²⁸ כגון צהבת היילוד עם רמה גבוהה וממושכת של בילירובין, דלקות אוזניים חוזרות, דלקת קרום המוח, חזרת, שימוש בתרופות רעילות למערכת השמיעה, גידולים באוזניים או בעצב השמיעה, חבלה באוזניים, חשיפה ממושכת לרעשים בעוצמות רבות, ירידה הדרגתית בכוח השמיעה בגיל הזיקנה.

לקות בשמיעה:

הרפואה מבחינה בין שני סוגי לקות שמיעה. הראשון הנו ליקוי שמיעה הנובע כתוצאה מירידה הולכתית (קונדוקטיבית) הנובעת מפגיעה באוזן החיצונית או התיכונה²⁹. פגיעה זו גורמת לירידה בעוצמת הצליל המועבר לאוזן הפנימית. פגיעה זו גורמת לאבדן עוצמה, לא לאובדן בהירות³⁰. הסוג השני הנו ירידה בשמיעה הנובעת מפגיעה באוזן הפנימית או בעצב השמיעה³¹. פגיעה זו גורמת, בנוסף לאובדן עוצמה, גם לקושי בפענוח הצלילים. זוהי ירידה תחושתית-עצבית (סנסורי-נאורלית). הליקוי יכול להיות ברמות שונות של חומרה³². תתכן גם ירידת שמיעה מעורבת הנובעת הן מבעיה הולכתית שמקורה בבעיה באוזן החיצונית או התיכונה, והן מבעיה תחושתית-עצבית שמקורה בבעיה באוזן הפנימית או בעצב השמיעה³³.

בדיקת שמיעה:

בדיקת השמיעה הרגילה נעשית על ידי הצגת צלילים טהורים בטונים (תדירויות) שונים כדי לקבוע מהו סף השמיעה. כלומר, מהי העוצמה החלשה ביותר שהנבדק מסוגל לגלות (50% מהפעמים) לגבי כל אחד מהצלילים שנבדקים.

תוצאות בדיקות השמיעה נרשמות על גבי אודיוגרמה שהיא תרשים עליו מיוצגים ספי הצלילים השונים שהתקבלו בסימנים בינלאומיים. על הציר האנכי מיוצגת העוצמה ב - dB - בראש התרשים מיוצגים הצלילים החלשים ובתחתית התרשים מיוצגים הצלילים החזקים, המסוגלים להכאיב ואף להזיק מחמת עוצמתם. על הציר האופקי מיוצגות התדירויות (הטונים השונים) - משמאל מיוצגים צלילים נמוכים (באס) ומימין צלילים גבוהים (סופראן)³⁴. האודיוגרמה מספקת מידע אודות רמת הירידה בשמיעה (משקפת יכולת תפקודית), האם הליקוי חד צדדי או דו צדדי וכן לגבי סוג הירידה בשמיעה. כאשר תוצאת הבדיקה מראה טווח של 0 – 30 db זוהי רמת שמיעה תקינה. תוצאה של 31 - 50 dB מצביעה על ירידה קלה בשמיעה. 51 – 70 dB זוהי כבר ירידה בינונית, 71 – 90 dB - ירידה חמורה ואילו 90 dB ומעלה זוהי ירידה עמוקה³⁵. אלו צלילים (טונים) נשמעים טוב יותר ואלו פחות³⁶. כאמור, הירידה בשמיעה יכולה להיות הולכתית, עצבית או מעורבת.

²⁹ רוב הבעיות הגורמות לירידה הולכתית המתוארות כאן, ניתנות לריפוי באמצעים רפואיים.

³⁰ בירידה מסוג זה, תוצאת בדיקת שמיעה תצביע על פער בין סף השמיעה המתקבל בהולכת אויר (פגוע) לבין סף השמיעה המתקבל בהולכת העצם (בתחום הנורמה). הבעיה יכולה לנבוע מעודף שעווה באוזן, קרע בעור התוף, דלקת באוזן החיצונית או התיכונה, נוזלים באוזן התיכונה, בעיה בעצמות השמע ועוד ישראל ברמה, רופא מומחה ברפואת א.א.ג טוען כי זוהי תחושה של שימת צמר גפן בתוך תעלת האוזן, או כשיש פקק שעווה בתעלה, דלקת וכד'. ברמה, תחומין כד (תשס"ד) 176.

³¹ סיבה אחרת ונדירה לחרשות היא פגיעה באונה הרקתית של המוח, והרס מרכז השמיעה המוחי, מצב המכונה חרשות מרכזית.

³² ברוב המקרים ליקוי עצבי תחושת, לא ניתן לריפוי באמצעים רפואיים.

³³ באשר לבדיקות השמיעה קיימים סוגים רבים של בדיקות, כשכל אחת נותנת מידע שונה. חלק מבדיקות שמיעה אינן דורשות שיתוף פעולה מצד הנבדק. את הבדיקות הללו ("בדיקות אובייקטיביות") אפשר לבצע גם כשמדובר בתינוקות וביילדים צעירים מאד. ישנן גם בדיקות סובייקטיביות (התנהגותיות) 'התנהגויות נצפות Behavioral Observational Audiology' בהן האודיולוג בוחן את פני התינוק ושינויים בהתנהגותו בתגובה לצליל. לתוספת מידע ולתיאור הבדיקות, ראה באתר מיח"א ירושלים.

³⁴ תוצאות בדיקת השמיעה נרשמות על התרשים על-ידי שימוש בסימן 0 אדום עבור אוזן ימין ו -x כחול לאוזן שמאל. סימנים אלה מחוברים בקו. מעל הקו המתקבל (לכוון קו האפס) - אזור השמיעה האבודה, ומתחת לקו (כלפי מטה) - אזור המייצג את שרידי השמיעה.

³⁵ להלן, במהלך סקירת תהליך החקיקה והדיונים בוועדה, יקבלו נתונים אלו את משמעותם.

³⁶ לא עסקנו כאן במשמעות העקומות, באיכות הצלילים וכד' שכן לצורך הדיון בעבודה זו אין לכך משמעות.

עד למאה ה-16, אמצעי שיקום וטיפול בחרשים-אילמים, לא היו מוכרים וחלקם אף הוחזקו במוסדות לחולי נפש. מן המאה ה-16 ואילך התמסרו אנשים שונים למציאת דרכי שיקום וטיפול באוכלוסייה זו³⁷. כיום קיימות שיטות שיקום והוראה רבות, וכן בתי ספר מיוחדים לחרשים-אילמים, אשר מצליחים מאד בהקניית ידע והשכלה לחרשים-אילמים, עם יכולת שילובם בחברה הבריאה³⁸.

מעבר לקשיים הנובעים מלקות במישור השיקום השמיעתי, הקשיים עימם מתמודדים לקויי השמיעה ובני משפחתם במישור החברתי לא פחותים מהם. הדברים נכונים כיום אך בעבר עצמתם הייתה פי כמה.

פרק שני: לקוי השמיעה בקרב המשפחה ובחברה

תהליך גילוי הלקות בשמיעה אצל ילדים היה והנו בדרך כלל תהליך לא קצר. מחקרים מראים כי חוש השמיעה מתפתח אצל הילד עוד בהיותו ברחם³⁹. לאור זאת ניתן לומר שחוש השמיעה הוא אמצעי ליצירת קשר בין העובר ובין העולם שמחוץ לרחם. לאחר הלידה, חוש השמיעה ממשיך לאפשר לתינוק לחקור את העולם דרך הפריזמה הצלילית, באמצעות הגירויים הקוליים השונים. המרחב הקולי מאפשר גם תקשורת עם האם: קול האם משמש להרגעה ומהווה מעין "מראה צלילית" שדרכה האם משקפת לתינוק את רגשותיה כלפיו ואת האופן שבו היא מבינה את מצבו הגופני והנפשי ומפענחת את הקולות שהוא משמיע⁴⁰.

במשפחה:

המפגש בין הורים שומעים לילד בעל לקות שמיעה לרוב נעשה באמצעות האם. במרבית המקרים, האם היא הראשונה החושדת בקיום בעיה בשמיעה. הרמזים הראשונים עשויים להיות חוסר-בהלה וחוסר תגובה של התינוק לרעשים חזקים, או חוסר מודעות לנוכחות אדם בחדר על בסיס שמיעה בלבד. שיתוף הבעל, הוריה, חבריה, בני משפחה ואפילו רופא-הילדים בחששותיה, עלול שלא לסייע שכן התגובה הראשונית בדרך כלל היא תגובה מרגיעה הנתמכת בעדויות המחזקות אותה⁴¹.

³⁷ תיאור ההוראה לחירשים החל מן המאה ה-17 ראה 'בית הספר לחרשים' [באתר בקול](http://bekol.org.il): נדלה ביום 26.12.2016.

³⁸ משפט זה הנו מובאה כלשונה מתוך אתר:

<http://www.yeshiva.org.il/wiki/index.php?title=%D7%97%D7%A8%D7%A9>. על פי הנאמר כאן, נתפס האדם הלוקה בשמיעתו כמי שאינו משתייך לחברה הבריאה. האמנם? אחת ממטרות החקיקה המתוארת היא מחד גיסא לשרש תפיסה זו ומאידך גיסא לאפשר לילד לקוי השמיעה לתפקד כחלק וכפרט בחברה הכללית אליה הוא משתייך, לאו דווקא חברה המתויגת כבריאה או כמי שאיננה בריאה.

³⁹ ראה למשל: ההתפתחות השמיעתית של ילדים לקויי שמיעה – פרופ' קרול פלקסר באתר שבלולים <http://www.shablulim.com/library/auditory-development-of-hearing-impaired-children-prof-carol-flexer>

⁴⁰ <http://www.hadassah.org.il/children-> **וכן באתר הדסה לילדים**: וכך באתר של [המכון לשמיעה ודיבור](http://www.hadassah.org.il/children-) שבמרכז הרפואי שערי צדק ועוד. כולם נדלו ביום 26.12.2016

⁴¹ לבל חגאי, ח. (2011). 'אדם בתוך עצמו נסגר': התמודדות עם לקות שמיעה [גרסה אלקטרונית]. נדלה ב 25/12/2016, מאתר פסיכולוגיה עברית <http://www.hebpsy.net/articles.asp?id=2693>: וראה שם במקורות שהביאה. להלן חגאי.

⁴¹ לעתים על אף הירידה, אפילו החמורה בשמיעה, נבחרים תינוקות מצלילים חזקים, הם מסתובבים או משתתקים, כשהאם נכנסת לחדר, ולעתים מחפשים את מקורו של רעש מסוים. התינוקות, כמובן, מגיבים לרמזים חזותיים ותחושתיים, אך ההורים אינם מודעים למקורות התגובה.

חששות האם עלולות להשפיע על רגשותיה והתנהגותה כלפי התינוק. התקשורת האינסטינקטיבית של האם אל תינוקה תלוי במידה רבה בהתקדמות ניסיונות התינוק לדבר. כשניסיונות אלה אינם קיימים עוד, האם מדברת אל תינוקה פחות ופחות⁴². בשלב בו ברור לשני ההורים כי קיימת בעיה, בדרך כלל קיימת הדחקה. סביר שההורים יבצעו 'מבחני רעש' לילד, עדיין ללא התערבות חיצונית⁴³. כשההתערבות החיצונית תגיע, על אף היותם של ההורים מודעים לבעיית השמיעה של הילד, יידרש זמן רב כדי להתאים ולהטמיע את הנסיבות החדשות לתוך דפוסי החשיבה⁴⁴. התגובה הראשונית היא הלם⁴⁵. לאחר שוך ההלם באה ההכחשה. בשלב זה ההורים מטילים ספק באמיתות האבחון. הם ממשיכים ב"מבחנים" הביתיים, נאחזים בכל רמז לתגובה שמיעתית כעדות לכך שילדם שומע. המודעות שלאחר ההכחשה מלווה בכעס המופנה כלפי כל⁴⁶. כשחוסר התועלת שבכעס נהיה ברור להורים, הם עשויים לעבור לשלב של קבלה פסיבית, הדומה לדיכאון. התחושות הרגשיות הנובעות ממצב זה, עלולות לגרום לעיכוב בהתפתחות שפתית והרגשית חברתית של הילד. לתגובה ההורית בתחומי ההתפתחות החברתית והרגשית השפעות חמורות על התפתחות הילד שכן על מנת לחוש את רגשות ההורים אין צורך בשפה מדוברת. רגשות ההורים מועברים באמצעות הבעות פנים, ריח גוף, במידה ובאיכות של המגע הפיזי של ההורים עם הילד. התנהגות ההורים כלפי הילד הופכת לחלק מהתפיסות המתפתחות של הילד לגבי עצמו ואנשים אחרים. ככל שהילדים מתבגרים הם עלולים לתפוס את עצמם כגורמים לתחושות השליליות של הוריהם⁴⁷.

לקוי השמיעה בעיני עצמו:

לקות השמיעה, המהווה חלק משמעותי בחיי האדם שמתמודד עמה, משפיעה רבות על האופן בו אותו אדם תופס את עצמו. במפגשו עם עולם השומעים, הילד לקוי השמיעה גדל לעיתים בהרגשה שעליו להתאים עצמו לאחרים. המאמצים המרובים המושקעים בשיקום השמיעה⁴⁸, עלולים שלא במתכוון, להעביר לילד מסר העלול לפגום בדימויו העצמי ובהשתלבותו החברתית. לעתים הדמויות המטפלות בילד (הורים, מורים וכו'), משדרים לו, באופן גלוי או סמוי, שעליו להיות "כמו השומעים" וכך להשתייך לקבוצה "הנורמטיבית". באופן זה נוצרת תפיסה דיכוטומית המבחינה בין עולם השומעים לעולם לקוי השמיעה. עולם השומעים עובר אידיאליזציה ונתפס כעולם "השווה", שהאדם לקוי השמיעה צריך לשאוף אליו. אדם לקוי שמיעה שבילדותו ניזון מחשיבה סטריאוטיפית זו, עלול להרגיש שעליו מוטל להתאמץ, להתאים עצמו ו"להשתנות" כדי לשוב

⁴² ההתפתחות השפתית המוקדמת של הילד תלויה לגמרי בשיחה עם האם (או מטפל אחר), תוך כדי קיום יחסי גומלין משמעותיים בזמן משחק או בפעילות היום-יום. כאשר מונעים מהילד פתיחות לשפה, או משנים את השפה בצורה מלאכותית ההזדמנויות של הילד לפתח שפה מצומצמת.

⁴³ יש לציין כי מאז שנות השישים גברה המודעות בקרב רופאי-ילדים לנושא לקויות שמיעה אצל ילדים צעירים, ובנושא אפשרות הזיהוי, ההגברה והטיפול המוקדם. גם בציבור הרחב גברה המודעות בנושא. למרות זאת אין כמעט ילד הזוכה לטיפול לפני גיל שנה. ועדיין יש ילדים רבים שכבר חגגו את יום הולדתם השני מבלי שבעייתם תאובחן באופן מקצועי. ⁴⁴ ההיודעות לתהליכי ההטמעה והקבלה המתוארים כאן, נובעים הן מהניסיון האישי, הן מהשתתפות פיזית בקבוצות תמיכה והן מהספרות המקצועית. אלו הליכים המאפיינים את מרבית אוכלוסיית ההורים, בצורה זו או אחרת.

⁴⁵ במצב של הלם, אין שום טעם לנסות להסביר דבר להורי ילד חרש. זה לא הזמן המתאים לעריכת השוואות בין לקות בשמיעה הלכתית ועצבית, או להסביר להם כיצד פועל מכשיר שמיעה, או להפציר בהם, שיש להעשיר את השפה השפתית של הילד. ההורים לא יקלטו את דברי המומחה.

⁴⁶ כעס אל ההורה עצמו, אל הילד, אל בן-הזוג, אל הרופא, אל המורה, אל הגורל או כלפי כל מי שנקרה בדרך. בצמוד לכעס קיים גם הרצון להאשים.

⁴⁷ Arthur Boothroyd "Hearing impairment in young children" Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1982

ניתוח דומה ראה אצל חגאי.

⁴⁸ כגון אימוני שמיעה אינטנסיביים עם מכשירי השמיעה ולימוד דיבור.

ולהשתייך לעולם השומעים. מצב זה מוביל לתסכול מתמיד ולתחושות של בושה, אשמה, חוסר שייכות, חוסר ערך וזרות. אדם המאמץ ראייה דיכוטומית זו עלול להרגיש שהדרך היחידה לחוש אותנטיות היא לוותר ככל האפשר על ההשתייכות לעולם השומע, וליצור קשרים משמעותיים רק בעולם של לקויי שמיעה, מה שגורם לצמצום החוג החברתי שלו ולתחושת מרמור, כעס ועצב. לאחר שרכש מיומנויות שיח בסיסיות שעלו לו במאמצים ניכרים, עליו להוסיף ולהתאמץ על מנת שיוכל להבין את הדיבור שמסביבו, כמו גם להיות מרוכז ולדבר באופן ברור. מאמצים מעין אלו בחוויית הספונטניות והקלילות שבדיבור הרציף והקולח. בתנאים אלו, אינטראקציה חיובית, בעיקר עם אנשים שומעים, עלולה להיחווה כמאמצים מעייפים ולעיתים בלתי מועילים. תחושות אלה מובילות להימנעות מאינטראקציות חברתיות או לצמצום השיח לחילופי דברים הכרחיים, שבתורם מובילים לסגירות ביחסים, להפחתת מידת האינטימיות הרגשית ולבדידות. תחושות אלה עלולות ליצור אצל האדם לקוי השמיעה קושי בהקשבה נינוחה וספונטנית לעולמו הפנימי אנשים שגדלו עם לקוי שמיעה עלולים לפתח תפיסות סטריאוטיפיות לגבי הלכות שלהם, ולסבול עקב כך מדימוי עצמי ירוד ומתסכול. התחושות שתוארו לעיל הינן נחלת הילדים והמשפחות המשתמשים לצורך שיקום השמיעה הן בשפת הסימנים הן בטיפול האורלי. (המשתמשים בשפה הדבורה ולא בשפת סימנים) ⁴⁹.

לקוי השמיעה בסביבתו:

על פניו נראה כי ללקויי השמיעה האורליים, קל יותר להתגבר על הבעיות שהוצגו לעיל. המציאות שונה. לקוי השמיעה האורלי, ימשיך כל חייו להתמודד עם קשיים בשמיעה ובהבנת דיבור, אף אם יחווה מהפך בתפקודו השמיעתי. על מנת להקל על התקשורת הדבורה עם תלמידים לקויי שמיעה, המורים בבית הספר נדרשים להתאים את אופן דיבורם לצרכי לקוי השמיעה. עליהם להקפיד שהגיית המילים תהיה ברורה, שאזור הפה יהיה חשוף (לא לכסות את הפה בידיים, במידת האפשר לא לגדל זקן או שפם, וכו'). צריך שתהיה בכתה תאורה מספקת על מנת שהילד יוכל לקרוא שפתיים במקביל לשמיעה, דבר התורם להבנת הנאמר. המורים אמורים לדבר בעוצמת קול מספקת. תשומת לב המורה לאופן שבו הוא מדבר כרוכה על כן במאמץ מתמשך. התנהלות שכזו אינה פשוטה ומצריכה עבודה מערכתית מלווה בתמיכה מקצועית וליווי של ההורים. לעיתים ידמה שעל אף ההשתדלות, לא תמיד הילד באמת הבין את הנלמד.

מאפיין נוסף של הילד לקוי השמיעה הנמצא בחברת הילדים הוא תחושת זרות. ההשקעה בהקניית שפה אוראלית באה לא אחת על חשבון התפתחות אחרת. הילד לא נחשף לחדשות המשודרות ברדיו ובטלוויזיה, שירים, תכניות טלוויזיה המשודרות ללא כתוביות, ועוד. לקוי שמיעה מתקשה להבין ולתפקד בסביבה בה רעשי רקע רבים. הללו מתגברים בנוכחות מספר משתתפים המדברים בו זמנית. אינפורמציה רבה המועברת באופן לא פורמלי במצבים חברתיים ומשפחתיים – בין ילדים בהפסקות, בארוחות משפחתיות, לרוב מוחמצת. מהיבט זה הילד מצוי למעשה בעולם אחר, המעצים את הקושי בגישור הפערים השפתיים, התרבותיים והנפשיים בין הילד ובין סביבתו. גם יחסו של הילד אל מוריו, בעייתית שכן האחרונים נתפסים על ידי הילד כמוזיהים עם חברת השומעים, המהווים לגביו עולם שלעיתים קרובות נחוה כלא נגיש ומרוחק מהם. התחושה הסובייקטיבית של הילד היא שעולם השומעים הוא עולם זר ומנוכר. לעיתים זוהי אף תחושת

⁴⁹ המשתמש בעזרים טכנולוגיים לצורך הגברת עוצמת הקול כגון מכשירי שמיעה על סוגיהם השונים ובהווה אף בשתל הכוליארי.

המורה המתייג את לקוי השמיעה כמי ששייך לעולם אחר, דבר המקשה עד מאוד קומוניקציה חיובית הדדית בין השניים.

דיבור והגיה:

בנוסף להתמודדות היומיומית של הילד, ההורים, המורים, המטפלים והחברים כפי שתוארה לעיל קיימת התמודדות משמעותית נוספת. לרוב, דיבורם של אנשים לקויי שמיעה נשמע מעט שונה מדיבור של שומעים. מן המבוגרים המטפלים בילד, נדרשת מעט השקעה, הבנה ונכונות להשקיע בראשית הדרך מעט מאמץ, בדומה להאזנה למבטא זר. הוראה ללקויי שמיעה אוראלים, הופכת אפוא לדבר שאיננו מובן מאליו גם בצורתו הגולמית – ברמת הקלט של הטקסט. קיומו דורש השקעה בתקשורת ההדדית ומאמץ מתמשך של המורה והתלמיד, הן בלהבין זה את זה, והן בלהיות מובנים זה לזה. לא כל המורים מוכנים לכך. ברמת ההצהרה בוודאי שאין עם זה בעיה אך כשמגיעים לעולם המעשי, הדברים אינם פשוטים⁵⁰.

מתיאור זה נראה בעליל כי לקות השמיעה, מגבירה את הקושי בתקשורת באמצעות השפה המדוברת, מחדדת את החוויה וההווייה של הקושי שבהתקרבות בין אדם לרעהו בכלל, ובין מורה לתלמיד, בין מטפל ומטופל בפרט. בטיפול בתלמידים לקויי שמיעה, התפקוד השברירי של המילה מודגש. המרחב הכיתתי הופך למרחב לקוי שמיעה, לנקודת מפגש בין הצורך בתקשורת ומגע קולי לצד תסכול רב ומאמצים הכרוכים בניסיון ליצור תקשורת משוחררת וספונטנית.

מהתיאור עד כה מצטייר כי החברה בכללותה רואה את האדם לקוי השמיעה כאדם המוגבל ביכולותיו. מי שמזוהה כאדם עם מוגבלות פירושו גם להיות נושא את הסטיגמה, הכוללת סטראוטיפים, ציפיות, גישות לא מציאותיות שישליכו על חיוו כחבר בקבוצת סטיגמה זו (Wendell, 1996, p. 12). לתפיסה זו שורשים קדומים מאוד הבאים לידי ביטוי גם בעולמה של הלכה, על כך נעמוד בהמשך. גישה זו למעשה מזינה תפיסות חברתיות שגויות ובעלות כוח בסוגיית מיצובם החברתי של אנשים עם מוגבלויות בעולם העבודה ובמערכת החינוך. יחס מדיר ומצמצם זה מייצג ומניע מערכת חברתית של אמונות שגויות שעל-פיהן ייחודם של "אנשים עם נכויות" הוא בלקות שלהם ובכך שאינם "נורמלים", "בריאים".

נציין כי במחקר קיימת גם עמדה המתנגדת לתפיסה התרבותית-החברתית שתוארה לעיל, המבחינה בין "בריאים" ל"נכים". האנטי תזה, לעמדה זאת, היא תפיסת המודל החברתי המדגישה את יכולותיהם של אנשים עם מוגבלויות ולא רק את מגבלותיהם ויוצרת הכרה חדשה בהקשרים ראויים של תרבות, התמודדות והתפתחות אישית. ביטוי לגישה זו ניתן אף בפסיקה מאוחרת יותר והיטיב לבטאה כבוד הנשיא ברק⁵¹ שדבריו מהווים נקודת ציון כללית לשילוב אנשים עם מוגבלויות בחברה. שחר בוצר, תלמיד תיכון על כיסא גלגלים זכאי לגשת לכל מקום בבית סיפרו – ועל כן הורה בג"צ להתקין סידורים מתאימים בבית הספר מתוך מטרה לאפשר לו להיות חופשי ככל שאר התלמידים. כך נכתב בפסק הדין עצמו:

בעבר שררה ההשקפה כי הנכה הוא שונה, ועל-כן יש לטפל בו תוך הפרדה מהחברה

(separate but equal). כיום שוררת ההשקפה כי יש לשלב את הנכה בתוך החברה

⁵⁰ באופן אישי עברנו תהליך זה פעמיים, החל מאיתור ורישום לפעוטון. לא כל מטפלת הייתה מוכנה לקבל ילד כבד שמיעה תחת חסותה. זכורני כי למעון הראשון אליו ניסינו לרשום הבן, (היה שייך לכולל פולין - בכיכר השבת בירושלים), סירבו לקבלו. ביתנו סורבה על ידי גנת גן חובה ובמהלך השנים נאבקו הילדים עם המורים על כך שתינתן להם הרשות והזכות לקרוא בכתה כפי שכל הילדים נקראים לקרוא. הדוגמאות מרובות.

⁵¹ בג"ץ 7081/93 שחר בוצר נגד מועצה מקומית "מכבים - רעות", פ"ד (1) 19, 26 (להלן-בג"ץ שחר בוצר).

ולהבטיח לו שוויון של הזדמנות (integrated and equal). אכן, הגישה המודרנית הינה כי הפרדה מעמיקה את חוסר השוויון ומנציחה הפליה. הנכה הוא אדם שווה זכויות. אין הוא מצוי מחוץ לחברה או בשוליה. הוא חבר רגיל בחברה שבה הוא חי. מטרת ההסדרים אינה להיטיב עמו בבדידותו, אלא לשלבו - בתוך שימוש לעיתים בהעדפה מתקנת - במרקם הרגיל של חיי החברה.

פרק שלישי: השיח ההלכתי

חז"ל ראו בחרשות את המום החמור ביותר מבין כל בעלי המומים והנכויות⁵². החרש נחשב כחסר דעת, ופטור באופן עקרוני מכל המצוות והחיובים בעוד שבעלי מומים אחרים⁵³, שאמנם פטורים הם ממצוות וחיובים שונים, אך הפטור איננו עקרוני, כי אם מעשי, היינו בגלל המגבלות הפיסיקות שלהם, או לעיתים בגלל גזירת הכתוב.

הפוסקים התלבטו בטעם הדבר, שהחרש שאינו שומע ואינו מדבר הופלה לרעה מכל בעלי המומים והנכויות האחרים. יש שכתבו, שמי שאינו שומע ואינו מדבר, אינו בן דעת⁵⁴. יש שכתבו, שקרוב לוודאי שהוא הלכה למשה מסיני⁵⁵. יש פוסקים הסוברים, שהגדרת חרשות מבחינת ההלכה איננה תלויה בשכל או בהבנת המדובר, אלא זו גזירת הכתוב⁵⁶. בין חכמי דורנו יש הסוברים כי חז"ל ידעו שחרש שאינו שומע ואינו מדבר הוא כזה שאי אפשר לראותו כאחראי על כל מעשיו, ולכן אין מתחשבים במעשיו, אפילו אם לפי סברתנו הוא זריז וממולח⁵⁷. יש שכתבו שאין לדון בשאלה זו על פי אמות מידה מדעיות, אף על פי שאמות מידה אלו מוכיחות כי החרש הוא בר דעת לחלוטין שכן מידת הדעת הצריכה לאדם לקיום המצוות היא אחרת לחז"ל מאשר לחכמי המדע⁵⁸. לאור האמור נראה שלדעת הפוסקים, אף על פי שהחרש נראה כמי שדעתו נכונה ומיושבת עליו, והוא פיקח וממולח, ונראה שהוא מבין ומכיר בכל הדברים, וגם יודע בענייני מצוות, אבל אינו מדבר, בכל זאת נחשב הוא כשוטה⁵⁹.

על אף האמור, ישנה הסתייגות בפוסקים, מן ההשוואה המוחלטת בין חרש לסוגיו השונים לבין שוטה שכן יש דברים בהם נבדל כבד השמיעה מן השוטה.

באשר להתייחסות החברתית כלפי החרשים דורשת ההלכה התייחסות אנושית לחרש - אסור לקללו וחיובים להגן עליו, ולטפל בו ככל אדם⁶⁰.

⁵² חגיגה דף ב עמוד א וברש"י שם ד"ה חרש ובהמשך הסוגיה שם, מבחינה הגמרא בסוגים שונים של חרשות. כן מביאה שם הגמרא דוגמא לבני בתו של רבי יוחנן בן גודגדא או בגירסא אחרת, בני אחותו של רבי יוחנן שהיו חרשים אילמים. גם בירושלמי תרומות פ"א ה"א מוזכרים הללו. היו חרשים, והיו כל הטהרות שבירושלים נעשים על גביהם. בסנהדרין סו ע"א מוגדרים החרשים כאומללים שבעמך.

⁵³ כגון אילם, אנדרוניוס, חיגר, סומא וכיו"ב,

⁵⁴ רש"י חגיגה שם. ובחת"ס סופר אה"ע"ז ח"ב סימן ב כתב שהוא הדין גם אם אינו עושה מעשים שטותיים.

⁵⁵ חת"ס שם.

⁵⁶ אגרות משה יורה דעה חלק ד סימן מ"ט, א.

⁵⁷ מנחת שלמה סימן לד.

⁵⁸ הרב וינברג שנה בשנה תשכ"ה עמוד 125.

⁵⁹ בית יוסף אבן העזר סימן קכ"א. בבית יוסף שם הביא הערה מעניינת בשם תשובות הרא"ש שכתב בסוף כלל פ"ה... כי כל מקום שהזכירו חרש אצל שוטה וקטן היינו שאינו מדבר ואינו שומע כלל וכך היה ממעי אמו אבל אם הוא שומע כשמדברים עמו בקול רם אינו חרש אלא שכבדו אאזניו משמוע והרי הוא כמי שאינו מדבר.... וראה גם במנחת שלמה שם.

⁶⁰ ויקרא יט, יד וראה סנהדרין שם.

חז"ל מנו גורמים אחדים לחרשות: לדעת חז"ל, גורמים רבים לחרשות כשהעיקרי שבהם גזרת הקב"ה⁶¹: יחד עם זאת אוזכרו גורמים נוספים ואף מצבי איבוד שמיעה זמניים. באשר לפסיקה המעשית, בדורות האחרונים, מרבית הפוסקים סברו כי לא ניתן להתעלם מן החידושים המדעיים-טכנולוגיים שלא פסחו על עולמם של החרשים. היכולת השיקומית-חינוכית בבתי ספר לחרשים, ובבתי הספר בכלל, השתפרה לאין ערוך לעומת דורות קודמים והתעוררה שאלה עקרונית בדבר יחסה של ההלכה לחרש. האמביוולנטיות שבשיח, לא פסחה על השיח ההלכתי. יש הסבורים, שמעמדו של החרש בהלכה לא יכול להשתנות מהקביעה העקרונית של חז"ל, שהוא נחשב כחסר דעת וכפטור מכל המצוות, ועל כן לא מועיל השינוי בחינוכו לשנות את מעמדו. ולעומתם יש הסבורים, שחז"ל דיברו בחרש של זמנם, שלא שמע ולא דיבר, ועל כן אמנם היה חסר דעת וחסר חינוך, מה שאין כן בחרש של זמנו, שלמד בבית ספר לחרשים, ומסוגל לדבר ולהתבטא, שאין הוא נחשב לחסר דעת, ודינו כפיקח⁶².

נמצאנו למדים כי דעות קדומות וסטיגמות מושרשות עמוק בחברה הכללית כמו גם בשיח ההלכתי ושירושן לא קל. לאור האמור עד כה, נעמוד על עיקרי הדעות שרווחו עד לשנות התשעים של המאה הקודמת.

פרק רביעי: תיאור העובדות:

ממצב הדברים כפי שתואר לעיל, ברור כי המשאבים הנדרשים לטיפול ולשיקום כבדי השמיעה, הם רבים. למעשה לא רק הטיפול הישיר בילד אלא כל סביבת הילדים – ההורים, המשפחה, המורים – צריכה תמיכה והדרכה.

המצב החוקי בישראל:

על אף האמור, עד לשנת 1982, ילדים כבדי שמיעה לא הוכרו על ידי מוסדות המדינה כנכים וממילא לא היו זכאים לכל תמיכה ממוסדת כלשהיא⁶³. למבוגרים שהגישו בקשה לקבלת גמלת נכות, נקבעה דרגה מקסימלית של 60%, דרגה שאינה מקנה כל זכות, גם אם החירות היא טוטלית. יוצא מכך שבחוסר שמיעה וחוסר דיבור במידה המקסימלית לא יכולים להגיע ל-100% נכות. בחוק הביטוח הלאומי תשי"ד - 1953 ובחוק הביטוח הלאומי תשכ"ח - 1968, לא נאמר דבר בקשר ללקות שמיעה⁶⁴. גם תקנות הביטוח הלאומי בשנים אלו, שותקות בכל הקשור ללקויי שמיעה.

⁶¹ שמות ד, יא.

⁶² שו"ת דברי חיים ח"ב חאבהע"ז סי' עב-עג; שו"ת שבט סופר חאבהע"ז סי' כא; שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קמ; הריעב"ץ בסידורו, הלי קריאת התורה, סי' כ; שו"ת בית שלמה חא"ח ח"ב סי' צה; עזרת נשים עזרה שתיים עשרה שער שלישי; שו"ת היכל יצחק ח"ב חאבהע"ז סי' מז; הרב י. ויינברג, שנה בשנה, תשכ"ה, עמ' 125 ואילך (וראה גם בכתבי הגר"י ווינברג, ח"א סי' א); שו"ת מהר"א"ש סי' יד; שו"ת מנחת שלמה סי' לד, ובמאמרו של הגר"י אויערבאך, מוריה, אלול תשמ"ב, עמ' סה ואילך, וכתב שם, שגם הגר"י"ש אלישיב הסכים שדינו כפיקח (והוא בקובץ תשובות סי' י); הגר"ח"פ שיינברג, מוריה, שם, עמ' נא ואילך; שו"ת כנסת יחזקאל (גרובנר), ח"א סי' לט-מב, וכן הסכים עמו הגר"י"ג גולדברג. וראה עוד שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' קלא-קלב.

⁶³ למעט הוראה פרטנית שניתנה במכונים האידיאולוגיים במסגרת שרותי קופות החולים. במכונים היה תרגול ואימוני שמיעה וכן לימודי שפה אורלית. כן נתנו שיעורים כאלו במיח"א. בהגיע הילד לגיל קדם חובה, הועברה האחריות לשיקומו לנן מיח"א שנכלל במסגרת החינוך הממלכתית. נציין כי באותה עת, גם מבוגרים, לקויי שמיעה, לא הוכרו כנכים וממילא לא היו זכאים לגימלה.

⁶⁴ סעיף 59 לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב] תשכ"ח - 1968 סי' 530 ה תמוז תשכ"ח 1.7.1968 עמוד 141 מגדיר נכה כמי שנפגע בעבודה. מעבר לכך אין התייחסות בחוק.

במדינה התקיימו מספר מסגרות חינוכיות המיועדות, בלעדית, לחינוכם של כבדי השמיעה, בעיקר הלוקים בחרשות עמוקה⁶⁵. דוגמה למסגרת חינוכית שכזו מהווה בית הספר כ"ח לילדים חרשים, שנוסד בירושלים ב 1930 ופועל עד היום. בנוסף ללקות השמיעה רבים מהילדים, הלומדים בבית הספר, סובלים גם מבעיות נוספות כגון פיגור קל, שיתוק מוחין, לקות למידה קשה ובעיקר חסך סביבתי קשה ביותר המוביל לעיתים לבעיות התנהגות. רבים המגיעים לבית הספר, באים מבתיים ברמה סוציו אקונומית נמוכה. מטרתו המוצהרת של בית הספר היא להוציא לחיים עצמאיים נערים ונערות בעלי יכולת אינטלקטואלית, תפקודית ותקשורתית, כל אחד לפי רמתו⁶⁶. מסגרות נוספות היו מסגרות של שילוב שנחלקו לשתיים: מספר ילדים כבדי שמיעה ששולבו במסגרות הרגילות או לחילופין, שילוב אינדיבידואלי⁶⁷. הורים שרצו לשלב את ילדם לקוי השמיעה בבתי הספר הרגילים, עמדו בפני קשיים מרובים, הן ברוקרטיים והן ענייניים.

החקיקה אודות כבדי השמיעה בעולם:

לעומת שתיקתו של החוק בישראל, במדינות רבות המצב החוקי היה שונה. בעוד שחוק החינוך המיוחד נחקק בארץ בשנת 1988, בארה"ב נחקק חוק דומה כבר בשנת 1975. (Education for All Handicapped Children Act). החוק קבע כי על ילדים עם מוגבלויות ללמוד בסביבה הפחות מגבילה האפשרית⁶⁸. במספר מדינות בארצות-הברית קבע בית המשפט כי השמה בבית-ספר רגיל עדיפה על השמה בבית-ספר מיוחד, והשמה בכיתה מיוחדת בבית-ספר רגיל עדיפה על כל השמה אחרת. ב-1982 בית המשפט אף קבע שעל תכניות המיועדות לתלמידים בעלי מוגבלויות קשות במיוחד, להתבצע בבתי-ספר רגילים, ובמסגרות שבהן שוהים בני אותו הגיל בפרופורציות רגילות שלהם באוכלוסייה⁶⁹. בשנת 1990 החוק שונה ל"חוק חינוך לאנשים עם מוגבלויות" (Individuals with Disabilities Education Act) ולמעשה הרחיב את תחולתו לגיל מעל לבית-ספר תיכון, בדגש על מעבר לחיי הבוגר המוגבל בקהילה. חוק נוסף שאושר באותה שנה היה Americans with Disabilities Act, שהרחיב את השתלבותם של הנכים בחברה בחיים הכלכליים, החברתיים והפוליטיים. כחלק מהתפתחות זו נעשו שינויים משמעותיים במידת השילוב של ילדים עם מוגבלויות. חוק זה קבע את זכותם של אנשים עם מוגבלויות לנגישות שווה להסדרים ושירותים ציבוריים (public accommodations). בתקנות משרד המשפטים⁷⁰ לחוק זה, נקבע כי שירותי מתורגמן מוסמך, יינתנו ללא קשר לעלותם. למעשה חרשות של מעל 90 DB הוכרה בארה"ב כנכות של 100%.

⁶⁵ סקירה אודות בתי ספר ייעודיים לחרשים בעולם ראה <http://bekol.org/%D7%91%D7%99%D7%AA-%D7%A1%D7%A4%D7%A8-%D7%9C%D7%97%D7%A8%D7%A9%D7%99%D7%9D> נצפה לאחרונה ביום 22.3.2017

⁶⁶ אודות בית הספר ראה באתר בית הספר <http://makom-m.cet.ac.il/pages/item.asp?s=1&id=213&defid=78&page=1&item=92> נצפה לאחרונה ביום 22.3.2017

⁶⁷ גור חגית 'שוויון הזדמנויות ודיכוי – המקרה של החרשים' עיונים בחינוך, 2 (2) הוצאת אוניברסיטת חיפה (1977) עמוד 207.

⁶⁸ Sailor, W. 1991. "Special Education in the Restructured School". **Remedial and Special Education 12(6):8-22**

⁶⁹ Koenning, G.M.; Benjamin, J.F.; Todaro, A.W.; Warren, R.W. and Burns, M.L. 1995. "Bridging the "med-ed gap" for Students with Special Health Care Needs: a Model School Liaison Program". **Journal of School Health 65(6):207-212**

⁷⁰ <https://www.federalregister.gov/documents/2008/06/17/E8-12622/nondiscrimination-on-the-basis-of-disability-in-state-and-local-government-services>

מדיניות השילוב שהייתה נהוגה במדינות באירופה, תאמה את התפיסה הפילוסופית והאתית של החריג בכל מדינה. בהתאם לכך, במדינות שונות נחקקו חוקים המתייחסים לזכויותיו של החריג, כולל כבוד השמיעה, להשתלב במסגרות החינוך הרגילות. התפיסות נעו בין השקפת עולם הרואה את הפרט החריג כשווה זכויות מלא בחברה, לבין תפיסה הגורסת כי החריג הוא פרט שונה מאחרים, ובשל צרכיו המיוחדים עליו להיות במסגרת המתאימה לו⁷¹.

בדומה לישראל, גם השילוב של ילדים בעלי צרכים מיוחדים באוסטריה מתבצע במספר דרכים: כיתות משולבות, בודדים המשתלבים וכיתה מיוחדת בתוך בית-ספר רגיל תוך מתן אפשרות למעבר בין הכיתה הרגילה לכיתה המיוחדת. אוכלוסיית החרשים באוסטריה נמנית על האוכלוסייה הזכאית לחינוך מיוחד ולכן שולבו הילדים במסגרות הנ"ל. יתר על כן, בכיתות המשולבות, נהנים המשולבים מסיוע מלא של מורה מסייע ורוב העבודה הקשורה לחינוך מיוחד מוטלת על כתפי המורה הרגיל. (Meijer, 1999).

באיסלנד אין הגדרה בחוק לחינוך לבעלי צרכים מיוחדים. יחד עם זאת קובע החוק כי לכל הילדים זכות זהה ללמוד בבית-ספר ולרכוש שם ידע ומיומנויות. הסיוע לילדים עם צרכים מיוחדים ניתן באמצעות שיעורי עזר אחרי שעות הלימודים הרגילות, באמצעות סייעת בזמן הלימודים בנושאים בהם התלמיד מתקשה, באמצעות כיתה מקדמת בבית הספר עצמו. (Meijer, 1999). באיטליה החוק קובע שיש לבצע שילוב מלא של תלמידים בעלי צרכים מיוחדים. כך גם בספרד, פורטוגל, שוודיה ונורווגיה.

בארה"ב, החוקה, האוסרת אפליית חירשים וכבדי שמיעה בהליכים משפטיים בכל בתי המשפט של המדינה, מורה גם כי אין למנוע מחירשים לכהן כמושבעים.

כך גם בגרמניה ובצרפת. בברית-המועצות כבדי השמיעה היו מוכרים כנכים לכל דבר והיו זכאים להטבות שונות. הם היו זכאים לקצבאות נכות חודשיות למשך כל החיים, לעזרה במימון הוצאות ייחודיות שיש לאוכלוסיית החירשים, לנסיעות חינם באוטובוסים, להנחה של 50% בנסיעה ברכבות ובטיסות-פנים. כמו כן, היו מתורגמנים לשפת הסימנים בטלוויזיה⁷². באשר לשפת סימנים בטלוויזיה של ברית המועצות, התייחסה גם חברת הכנסת תמר גוז'נסקי שציינה כי היא עוקבת אחרי הטלוויזיה של ברית המועצות בערוץ 2 בתכנית שנקראת "מבט". יש נשים שמדברות בשפת הסימנים בידיים. מאחר שאני מבינה שהחוק לא מדבר רק על ילדים, החוק הוא מאד כללי אני לא יודעת כמה חרשים בארץ נזקקים לשפת ידיים וכו' השאלה היא מה לעשות עם פלח האוכלוסייה הזה שבגיל יותר מבוגר יש לו קשיי קריאה מהירה וגם כך הוא לא מצליח לעקוב אחרי הכתוביות, האם יש לנו פתרון לאלה שיודעים שפת ידיים?⁷³

ראשיתו של שינוי:

בשנת 1982, נפתחה בפני משפחות הילדים כבדי השמיעה, האפשרות להגיש בקשה לתביעת קצבת נכות עבור הילדים שבגילאי 3-8 שנים⁷⁴. כהורים לילד כבד שמיעה היינו מודעים עד למאוד לנטל המוטל על הורים לילדים אלו. הנטל הכלכלי כבד מאוד שכן הילד זקוק למכשירי שמיעה, לאוזניות,

71 Meijer, J.W. 1999. **Financing of Special Needs Education**. European Agency for Development in Special Needs Education, Middelfart. 1-184

במאמר זה ניתנת סקירה של רבות מארצות אירופה. הבאתי דוגמא לכמה מהן.
72 על פי נתונים שמסרה חה"כ שושנה ארבל-אלמוזלני בעת הדיון בקריאה ראשונה בכנסת לחוק המוצע ביום 18.11.91.

73 מתוך פרוטוקול ישיבה 273 של ועדת העבודה והרווחה של הנסת מיום 18.6.91
74 מכתבה של ברנדה אייכלר (הערה 14)

לסוללות וזאת עוד בטרם ההשקעה המרובה בזמן המוקדש לצורך עבודה פרטנית עם הילד, לצורך הסעתו אל שיעורי דיבור, אל אימוני שמיעה ועוד שאר צרכים, הייחודיים לעולמם של ילדים אלו. רכישת האבזרים שנמנו לעיל, לילדים קטנים היא תכופה שכן הילד הרך זורק את המכשיר מאזנו ולרוב זריקה כזו גורמת למכשיר במקרה הטוב שלא יעבוד כראוי. תחלופת המכשירים נעשית איפה לעיתים קרובות. התפתחות גופנית מצריכה אף היא התאמת אוזניות.

אין לתאר את שמחת ההורים עם היוודע דבר הכרת הרשויות ומתן התמיכה לילדים עד גיל שמונה. באופן אישי בנינו היה במועד זה בגיל 6, כך שנותרו פחות משנתיים בהן היינו זכאים לקבלת הגימלה⁷⁵.

השאלה המידית שהתעוררה היא מה עושים לאחר אותן שנתיים? האם בגיל שמונה יתחיל הילד לשמוע כרגיל וכאחד האדם ושוב לא יזדקק לתמיכה? ברור הוא כי היו אלו שאלות רטוריות והצרכים רק יגברו.

הבירוקרטיה במיטבה:

ביום ט"ו בשבט תשמ"ד (19.1.1984), כחודשיים לפני תום מועד הזכאות, פנינו אל מי שהיה אז שר העבודה והרווחה, מר אהרן אוזן, עם הסיפור המשפחתי ועם ההבהרה שקבלנו זמן קצר קודם לכן מן המוסד לביטוח לאומי. המוסד לביטוח לאומי טען כי המשך קבלת הגמלה אינה נתונה בידיהם וכי הדבר תלוי או בהחלטת השר או בחקיקת הכנסת⁷⁶. מכיוון שמר אוזן הוא השר הממונה והוא גם חבר כנסת, הרי שבכוחו לפעול לשינוי החקיקה. כמענה לפנינו זו נתקבלה תשובת גבי רחל הוכברגר, עוזרת בלשכת השר המאשרת קבלת פנייתנו וכי זו הועברה לטיפול של הגבי מרים בן אריה, מנהלת היחידה לפניות הציבור וזו אכן התייחסה לפנייתנו. תשובתה שימחה אותנו עד מאוד שכן כתבה לנו מפורשות כי זכאותנו היא עד להגיע הבן לגיל שמונה עשרה ולא כפי שאנו כתבנו. עם מכתבה זה של הממונה על פניות הציבור, פנינו אל המוסד לביטוח לאומי ותגובתם הייתה שהגברת איננה יודעת על מה היא מדברת. שם חזרו על דבריהם שהדבר תלוי בחקיקת הכנסת או בתקנות שקובע השר הממונה.

ביום 17 לפברואר 1984 הבהרתי בשיחת טלפון לגברת בן אריה את אשר אמרו במוסד לביטוח לאומי על מכתבה. היא ביקשה שאכתוב אליה שנית ואכן כתבתי. במענה למכתבי, כתבה אלי הגברת בן אריה כי היא פנתה אל הנהלת הביטוח הלאומי והיא מקווה שאקבל תשובה עניינית בהקדם. ביום 9.3.1984 נשלח מכתב מעוזרו הראשי של מנכ"ל הביטוח הלאומי האומר כי קצבת ילד נכה משולמת כאשר הילד בפעולות יום יום, נזקק לעזרת הזולת, במידה החורגת בהרבה מהמקובל לגבי ילד אחר בגילו. לפיכך לגבי ילד חרש עד גיל 8 קבענו אוטומטית שהוא מוגבל כאמור. לא כן לגבי ילד מגיל 8 ומעלה כי הרי חירשותו אינה פוגמת בדרך כלל בפעולות כגון: אכילה, רחיצה, ניידות בבית וכו'.

זמן לא רב מקבלת תשובה זו, נערכו הבחירות לכנסת האחת עשרה⁷⁷, ומשה קצב התמנה להיות שר העבודה והרווחה.

⁷⁵ ליום 9.6.82 הוזמן בנינו לוועדה רפואית בביטוח הלאומי וביום 10.10.82 קבלנו הודעה על כך התביעה לגמלת ילד נכה אושרה החל מיום 1.4.82 היום בו הוגשה התביעה. ראה נספח

⁷⁶ מכתב המוסד לביטוח לאומי וכל שאר התכתובות מצויים בידי.

⁷⁷ הבחירות נערכו ביום 23.7.84. בעקבותיהן קמה ממשלת האחדות הלאומית שכהנה כממשלת רוטציה משך 4 שנים.

ב 2 לאוקטובר 1984 חודשה הפניה אל שר העבודה והרווחה והפעם אל משה קצב. בפניה זו אוזכרה הפניה אל קודמו בתפקיד וכן העובדה כי לא נתקבלה מהשר הקודם ולא מהמוסד לביטוח לאומי כל **תשובה עניינית** לטענות ולבקשות שהובעו בתכתובות שקדמו.

הסיפור חזר על עצמו. עוזר השר, מר דוד מנע, הודיע כי הפניה התקבלה והיא הועברה למוסד לביטוח לאומי והם ישיבו ישירות.

ב 31.10.1984, אכן יצא מכתב נוסף מעוזרו הראשי של מנכ"ל הביטוח הלאומי. למיטב הערכתי, המשותף בין מכתב זה לבין מכתביהם של העוזרים האחרים שקדמו למכתב זה הוא שאין בו ולו מילה אחת עניינית לגבי הנאמר בפניות אל השרים. מכתבו של העוזר מתמצה בכך שמביע תמיהה על כך שנטען כי לא נתקבלה תשובה לפניה לשר אוזן. עוזר המנכ"ל חוזר במכתבו על תוכן מכתבו הקודם.

ממכתבו נראה בעליל כי לא קרה בעיון את הפנייה לא אל השר אוזן ובוודאי שלא אל השר קצב. במכתב אל קצב נכתב מפורשות כי **תשובות ענייניות** מהשר אוזן לא נתקבלו. דברים אלו הועלו במכתב שנשלח ישירות אל עוזר המנכ"ל ביום 7.11.84. מובן שבין לבין נערכו עוד שיחות טלפוניות וחילופי מכתבים אך כל זה ללא הואיל⁷⁸.

בבית הדין האזורי לעבודה:

משהתברר כי אין תוחלת מהשרים ועוזריהם, הוגשה, בשלב זה, תביעה בבית הדין האזורי לעבודה בירושלים כנגד המוסד לביטוח לאומי. הדיון התקיים בפני כבוד השופט נויגבורן ביום 26.2.1985.⁷⁹ עיקר התביעה נסבה סביב הטענה כי קצבת ילד נכה משולמת כאשר הילד בפעולות יום יום, נזקק לעזרת הזולת, במידה החורגת בהרבה מהמקובל לגבי ילד אחר בגילו. המוסד לביטוח לאומי אינו מציין מה הן פעולות יום יום ואין הוא מגדיר מהי התלות הרגילה בעזרת הזולת וממילא קיימת חוסר ידיעה מהי התלות היתרה בזולת. מי שחי עם הילד יום יום, יודע מהי התלות וכן יש להפעיל שיקול דעת. לא צריך להיות חכם גדול, כך נטען, על מנת להבין שילד המוגדר על ידי רופא הביטוח הלאומי כ'די חרש לפי אודיאגרמה ולפי קליניקה', זקוק לעזרה יותר מהרגיל אצל בני גילו.

כתב התביעה ממשיך ומפרט את התלות של הילד בכך שהוא זקוק להגנה מפני מפגעים סביבתיים יותר מאשר בני גילו. ילד זה אינו מודע לסכנות מצויות ושאינן מצויות בהיותו חשוף למפגעים כגון מכוניות נוסעות וכד' אשר על כן חייבים לסייע לו בעצם ההשגחה עליו יותר מאשר הדומים לו מבחינת הגיל. כך גם ציינה האחות שנשלחה אליו מטעם הביטוח הלאומי.

פעילות יומיומית נוספת של ילד בן גילו, כך בכתב התביעה, הינה פעילות חברתית וצפייה בטלוויזיה. פעילות זו לילד כבד שמיעה ובמיוחד לילד ערני, אינה דומה כלל וכלל לילד שומע שכן בשל בעיות תקשורת ושפה, כל פעילות חברתית כרוכה במריבות והתנגשויות המצריכות התערבות תכופה של אדם בוגר.

באשר לרחצה – ילד רגיל בגיל 8 מתקלח לבד בעוד שילד הסובל מבעיות באזניו זקוק להשגחה מבוגר לבל ייכנסו מים לאזניו, דבר שנכלל בהמלצת אחות מטעם המוסד לביטוח לאומי.

⁷⁸ כגון תכתובת עם סגנית השר הגבי' שושנה ארבל אלמוזנינו עימה גם נפגשתי, שיחות טלפוניות עם עוזרי השר. כמו כן נפגשתי עם השר קצב בלשכתו אך למרות שנקבעה לי פגישה עמו, הוא הקציב לכך לא יותר מאשר שתי דקות גם בהן היה חסר סבלנות. ביום 28.11.84 שלח עוזר המנכ"ל מכתב אל עוזרו של קצב בו הוא קובע כי ענייננו קשור לתחום שרותי הרווחה של המשרד.

⁷⁹ בשיחה עם מזכיר בית הדין ובבקשה לאיתור התיק, נמסר תחילה כי התיק בוער. כתב התביעה וחלק מנספחיו מצוי בידי ושאר הפרטים שוחזרו מהזכרון. בסופו של דבר התיק אכן נמצא, והמובה בתיק תואם את הזכרון.

גם פעילות לימודית הינה פעילות יומיומית לגבי ילד בן 8, אך בעוד פעילות זו אצל ילד שאינו כבד שמיעה נעשית באופן חפשי, הילד כבד השמיעה נאלץ להשתמש בעזרים שונים ובעיקר שיעורים פרטיים ובמיוחד בלימודי שפה (אנגלית), על מנת להגיע להישגים בעוד שבני גילו מגיעים לאותם הישגים ללא כל סיוע.⁸⁰

בדיון טען השופט כי עם כל האמפטיה שיש לו, אין הוא יכול לעשות מאומה כי תקנות הביטוח הלאומי אינן מאפשרות לו לפסוק אחרת. פתוחה ההזדמנות לפנות אל בית הדין הארצי לעבודה.

בבית הדין הארצי לעבודה:

בהתאם להמלצת בית הדין האזורי לעבודה, ערער הוגש לבית הדין הארצי לעבודה ודיון בתיק התקיים בפני כבוד הנשיא בר ניב. בהחלטתו קבע כבוד הנשיא כי:

"הגמלה שנתנה בעבר, נתנה מכוח החלטה אדמיניסטרטיבית של המוסד לביטוח לאומי. לא נעמוד על כך מהו הבסיס לאותה החלטה ומהו הבסיס להגבלה....מאחר ובהחלטה אדמיניסטרטיבית מדובר שינוי המצב יכול לבוא בדרך אדמיניסטרטיבית"⁸¹.

לכאורה ישנה כאן קריאה למוסד לביטוח לאומי לשנות המצב בדרך מנהלתית, באמצעות התקנת תקנות או בכל דרך אחרת אך למעשה נסתם הגולל על אפשרות שכזו וכל ההשתלשלות עד לעת ההיא הוכיחה.

שני פסקי הדין העצימו את תחושת ההחמצה של המערכת המשפטית. אמנם בתי הדין לעבודה גילו אמפטיה לנושא, אך לא מעבר לכך. למיטב ידיעתי היום, בעקבות עבודה זו, יכלו להורות לשר העבודה והרווחה, על התקנת תקנות מתאימות, מכוח סמכותו של השר.⁸² על אף גילויי האמפטיה מצד שתי הערכאות, המצב המשפטי נתן גושפנקא משפטית להתנהלות הקיימת ולמעשה כבל את ידי האזרח הנדרש לפסיקה אמפטיית מעבר להזדהות מילולית של השופטים.

כל העת שמאז פסק הדין ועד לשלב הבא במאבק לשינוי החקיקה, נעשה בצורה פרטנית ותוך ניסיונות שלא צלחו, להעלות את מודעות הצבור לבעיה. נערכו ביקורים של הורים ואנשי שמע במשרדי הטלוויזיה החינוכית, להם הייתה מערכת טלסקסט משוכללת. גם ילדים כבדי שמיעה השתתפו בביקור ומנהל הטלוויזיה החינוכית, מר לורברבוים חשף את האמצעים הללו בפניהם ולראשונה ראינו כיצד אורו פניהם של כבדי השמיעה בעת שצפו בתכנית 'קרובים קרובים' בליווי כתוביות טלסקסט. זה נראה היה כפתרון אולטימטיבי להוסיף כתוביות. לדברי מנהל הטלוויזיה החינוכית, ניתן היה באמצעים מועטים לשלב כתוביות אפילו לתכניות שבשידור ישיר ואפילו למהדורות חדשות. התקציב לכך לא היה אמור לעלות יותר מאשר שתי משרות, סכום זניח לכל הדעות וניתן לממשו גם בשיתוף בנות שרות לאומי. לדבריו, אין רצון לשיתוף פעולה מצד הערוץ הראשון.

נעשו שיחות, לרובן אם לא לכולן, של תכניות הרדיו המשתפות מאזינים, בהן רצינו לשתף את הציבור ולחשוף את בעיית חוסר שיתוף הפעולה בין ערוצי הטלוויזיה ובשל בעיית אגו, בין שני גופים ציבוריים, אוכלוסיית כבדי השמיעה אינה זוכה לאוזן קשבת לבעייתה. במשך למעלה משנה נעשו ניסיונות אלו אך מעולם לא הוכנסו השיחות הללו לשידור.

⁸⁰ כתב התביעה כלל פרטים נוספים המיוחדים למשפחה ואינם מייצגים את כלל הבעיה.

⁸¹ ציטוט מתוך פסק הדין המצוי בידי.

⁸² בהמשך העבודה נראה כי כך הם פני הדברים ובסמכות השר להתקין תקנות אלו.

פרק חמישי: תהליך החקיקה

מלחמת המפרץ וכבדי השמיעה:

פריצת הדרך החלה למעשה בעת פרוץ מלחמת המפרץ הראשונה, שפרצה ביום 2.8.90. בעייתם של כבדי השמיעה בעת פרוץ המשבר, הגיעה למודעות הציבור בעת שהציבור נתבקש לחבוש מסכות מגן. נשער בנפשנו תחושת ילד כבד שמיעה הנעזר בקריאת שפתיים. שפתי האדם בו הוא תלוי, מוסתרות מאחורי מסכה ובטלוויזיה אין כתוביות, זאת בתוספת חרדות המלחמה. במשפחה המונה מספר כבדי שמיעה, המצב חמור פי כמה. פיקוד העורף נתבקש להמציא מסכות מדגם שלא הסתיר פנים (דבר שהיה מצוי) אך התשובות היו חמקניות. יחד עם זאת, הפעם כן הצלחנו להיכנס לשידור. עורך תכניות, מר אברהם בן מלך והכתב שלום קיטל, האזינו בקשב רב לפנינו מתוך מצוקה וזרם פניות טלפוניות מן הציבור החלו להגיע עם הצעות למסור מסכות שברשות האנשים הטובים. לקראת סוף המלחמה, החלה הטלוויזיה לשדר הודעות בליווי כתוביות, המודיעות מתי יש להיכנס למרחב המוגן, לחדר האטום ומתי ניתן לצאת.

ארגון הלובי בכנסת

בתום המלחמה, נפגשו ההורים עם הנהלות שמע האזרחיות ובאחת הפגישות, ביום שישי אחר הצהריים, הצעתי לפנות אל חבר הכנסת חנן פורת ז"ל ולרתום אותו לנושא. לא מעט גבות הורמו: מה לחנן עם כבדי שמיעה? הוא מטפל רק בענייני התנחלויות וארץ ישראל... זו הייתה תגובת חלק מן המשתתפים באותו מפגש. תשובתי להם הייתה כי באם יש להם פתרון טוב יותר מאשר חנן, מתבקשים להציע. לא היה פתרון אחר וניתן המנדט לנסות לבוא עם חנן ז"ל בדברים.

עוד באותו יום שישי אחר הצהריים שוחחתי עם חנן ואמר לי לחזור אליו ביום ראשון. במוצאי שבת, התקשר אלי עוזרו הפרלמנטרי, מר חיים פלק ושאל למהותה של השיחה עם חנן. זומנתי לפגישה עמו ופרסתי היריעה בפניו. לאחר כשבוע זומנתי לפגישה נוספת עם מר חיים פלק ונתבקשתי לצרף אלי חברים נוספים המייצגים את הנהלות שמע.

הצטרפו אלי הגברת אהובה מגן ז"ל, מנהלת שמע בתל אביב, מר זבולון גורני ז"ל שהיה יד ימינה ותבדל לחיים, הגב' שרה טנא, שעמדה בראש המכון האודיאולוגי בבית החולים תל השומר.

בהגיע המשלחת אל הכנסת, תדהמה, במובן החיובי, אפפה את הנוכחים על רקע ריבוי חברי הכנסת שנוכחו באותה פגישה. מר חיים פלק השכיל ליצור לובי פרלמנטרי מכל רחבי הקשת הפוליטית ואכן היו נוכחים בפגישה למעלה מעשרים חברי כנסת. לפגישה זומנו גם נציגי הביטוח הלאומי.

כמי שזים את הפניה אל בית המחוקקים, נתכבדתי לשאת דברים ראשונה. הדברים כללו דברי נימוסין ותודה על כך שניאותו לקבלנו. הדבר חשוב מאוד שכן הממסד בדרך כלל מתעלם מפניות בנושא. סקרתי את השתלשלות הדברים כפי שתוארו כאן, את ההפניה שלי לקבלת שירותים סוציאליים ואת דברי נשיא בית הדין הארצי לעבודה. תמהתי, האם כמי שעובד למעלה משתי משרות עלי לפנות לקבלת שירותים סוציאליים בעוד אני משלם דמי ביטוח לאומי כנדרש על פי חוק.

הוצגו דברי כבוד נשיא בית הדין הארצי לכך שלמעשה מדובר בהחלטה אדמיניסטרטיבית. שינוי המצב יכול לבוא בדרך אדמיניסטרטיבית. הדרך פתוחה כעת למקבלי ההחלטות. הדיון נמשך ובסופו כל חברי הכנסת שנכחו בפגישה, הבטיחו שיירתמו לפעילות פרלמנטרית לשינוי המצב.

הבטחה זו הייתה ראשיתו של מפנה. ההצעה הראשונית, לקבלת מענה על ידי מתן שירותים סוציאליים, הפכה כעת להבטחת הגוף המחוקק כי יירתם לפעולה. משמעות הדבר כי מעתה ואילך,

אם המהלך יצלח, שוב לא תהיה זו בעיה פרטנית אלא בעיה שתהפוך באמצעות חקיקה לשאלת התמודדות החברה עם בעייתם של כבדי השמיעה.

הצעת חוק זכויות החרש התש"ן – 1990 - קריאה טרומית

והפעם מהבטחות למעשים: ביום רביעי, כ"ז באדר התשנ"א (13 במרס 1991) הועלתה הצעת החוק לקריאה טרומית⁸³.

את ישיבת הכנסת בה עלתה ההצעה ניהל היו"ר מרדכי וירשובסקי. את ההצעה הציג חבר הכנסת חנן פורת (המפלגה הדתית הלאומית), תוך שהוא קובע כי הצעת החוק באה לעשות חסד עם אלפי משפחות של חירשים, והחסד הזה הוא חסד שבדין.

הצעת החוק כללה שלשה סעיפים, כשכל אחד מהם מתייחס לחובת רשות אחרת:

1. הרחבת התמיכה של הביטוח הלאומי בילדים חירשים מגיל שמונה ועד גיל 14⁸⁴.
2. שימוש בטלוויזיה בכתוביות, שתאפשרנה גם לחירשים ליהנות לפחות מרבע משידורי הטלוויזיה.
3. הקצאת שעות נוספות על ידי משרד החינוך לצורך עזרה לחירשים, כדי שהם יוכלו להשתלב בכיתותיהם⁸⁵.

סגן שר העבודה והרווחה (לנושאי הביטוח הלאומי) ש' הלפרט, לא התנגד להעברת ההצעה לוועדת העבודה והרווחה לצורך הכנת החוק לקריאה ראשונה. ההצבעה על ההעברה לוועדה נערכה לא לפני שיו"ר ישיבת הכנסת, מרדכי וירשובסקי הביע הערכתו לחברי הכנסת (פורת ורובינשטיין) שהציעו את ההצעה החשובה הזו, כדבריו. בעד ההצעה להעביר את הצעת החוק לדיון מוקדם בוועדה – הצביעו 20 חברי כנסת ללא מתנגדים וללא נמנעים. ההצעה להעביר את הצעת החוק, לדיון מוקדם בוועדת העבודה והרווחה, להכנתה לקריאה ראשונה, נתקבלה.

ישיבת הכנה ראשונה להגשה לקריאה ראשונה:

וועדת העבודה והרווחה של הכנסת התכנסה לדיון ראשוני בהצעת החוק ביום 13.3.91⁸⁶. בישיבה נכחו מלבד חברי הכנסת הנמנים על חברי הוועדה, גם חברי הכנסת חנן פורת ואמנון רובינשטיין מציעי החוק. כמו כן נכחה נציגות נכבדה של המוסד לביטוח לאומי שכללה את י, ערד, המשנה למנכ"ל המוסד לביטוח לאומי, ד"ר ח' קטן, רופאה ראשית של המוסד לביטוח לאומי, ר' הורן הלשכה המשפטית, המוסד לביטוח לאומי, ש' פרקש מנהל אגף השיקום, משרד העבודה והרווחה, ר' רדל, אגף התקציבים, משרד האוצר א' רם מנהל חטיבת החדשות בטלוויזיה, רשות השידור, נציגות שמע ז' גורני אגודת "שמע", ש' טנא אגודת "שמע" ועוד⁸⁷.

לאחר קבלת רשות הדיבור, הציג חבר הכנסת אמנון רובינשטיין את הצעת החוק. בדבריו הבלית למעשה את הדעה הרווחת כי אצל רבים חרשות לא נחשבת לנכות רצינית. לדבריו, בעיקר לגבי ילדים, לחרשות ולקושי בשמיעה יש השלכות קשות הן על הילדים והן על ההורים.

⁸³ ישיבה מאתיים-ושבעים-ותשע של הכנסת השתים-עשרה. המדובר בהצעת חוק זכויות החירש, התש"ן-1990, הצעה תשפ"ח של חברי הכנסת חנן פורת ואמנון רובינשטיין.

⁸⁴ בעת ההצעה הזכאות לגמלה מהב"ל חלה רק ילדים בגילאי שלש עד גיל שמונה, ומכאן ואילך ההורים נאלצים לשלם כספים רבים מכיסם.

⁸⁵ בדבריו הוסיף וציין חבר הכנסת פורת כי הדבר הזה נדון גם באמצעות הביטוח הלאומי, והיתה הסכמה להצעת החוק הזאת שאני חושב שתביא למשפחות רבות מאוד, שכואבות וסובלות, את מעט האור שאנחנו יכולים להושיט להן.

⁸⁶ סיכום מתוך פרוטוקול מס' 273 'מישיבת ועדת העבודה והרווחה הכנסת השתים עשרה, מושב שלישי נוסח לא מתוקן (273) ו' שלישי, ו' בתמוז התשנ"א (18 יוני 1991) שעה 13:30

⁸⁷ מהתרשמות סובייקטיבית מעיון בפרוטוקול דיוני הוועדה נראה על פניו כי כל המשתתפים הנוכחים באו מתוך נכונות אמיתית לסייע ולתרום לקבלת החוק, על אף הסתייגויות שונות מפרטים מסוימים בעיקר משיקולי תקציב.

הצעת החוק נחלקת לשני חלקים . האחד נוגע לזכויות בביטוח לאומי ובחוק חינוך מיוחד⁸⁸. השני נוגע להטלת חובה על רשות השידור. החלק שנוגע לזכויות בביטוח הלאומי נועד להכניס לסעיף 27 לחוק הביטוח הלאומי פיסקה מיוחדת לגבי חרש כמשמעותו בחוק הזה , שטרם מלאו לו 14 שנה. מציעי החוק היו מוכנים גם להוריד הגיל מגיל לגיל נמוך יותר מ 14, בשל אילוצים תקציביים. מה שבאמת חשוב לדעתם הוא העזרה לילד החרש בגיל בו, עצם המפגש שלו עם בית הספר ועם החברה השומעת, יוצר את הטראומות, גם אצלו וגם אצל משפחתו. מטרה זהה הודגשה על ידי המציע גם בנושא הסיוע בתחום הלימודים.

אנחנו קובעים כאן את זכותו של הילד החרש לעזרה בלימודים וריפוי בדיבור בהיקף שלא יפחת מ 4 שעות בשבוע . גם בזה אנחנו רואים סעיף מאד חשוב כעזרה וכהכנה של הילד לחיים בחברה שומעת תוך התחשבות בפגם שלו.

בנושא הכתוביות זוהי ההוצאה הכי אפקטיבית מבחינת ההשוואה בין עלות לתועלת , משום שהיא משרתת רבבות צופים בטלוויזיה, עבורם הכתוביות האלה הן בבחינת ההבדל בין הבנה לבין אי-הבנה. זו תמצית הצעת החוק אותה מתבקשת הוועדה להכין לקריאה ראשונה. נציג ההורים שהשתתף בישיבה שטח בפני הנוכחים את מצוקת הילדים וההורים כאחד בעת מלחמת המפרץ.

נמסר לו מהביטוח הלאומי כי לצורך קביעת נכות לחרשים, לעת הזאת אין הכרה בחרשות כנכות.

באשר לכתוביות אין לשער את התועלת של דקה וחצי כתוביות המשודרות לפני מבט לחדשות. יחד עם זאת, זה כל החדשות שהם מקבלים . אני רואה אותם , אני שומע אותם. הם עם דמעות בעיניים אומרים לי :

אנחנו רואים את התמונה למשל של 'כלבוטק' או 'תצפית' ולא מבינים, כי כשהשפתיים על מסך הטלוויזיה קשה מאד לקרוא . פה חשוב מאד לכלול בזח קודם כל את החדשות בתכנית יותר מורחבת . אם לא ניתן ב"מבט "אז אולי בתכנית בערבית שיהיה כתוב בעברית או בחדשות באנגלית. מן הראוי שתכניות המוסיפות דעת יכללו בתוך ה-25% המוצעים בהצעת החוק.

מציע החוק, חבר הכנסת חנן פורת⁸⁹ – בדברי ההסבר שלו למטרת החקיקה - הביע דעתו ואמר כי החוסן של החברה הוא דווקא בחוליות החלשות שלה. לעתים זהו דבר שיכול להבטיח את כוחה של החברה לשאת בעול בטחון ודברים אחרים לא פחות מאשר כל דבר שיוורה⁹⁰.

לדברי חה"כ פורת, לבו של החוק הוא גמלת הביטוח הלאומי :

במציאות הנוכחית, שהיא כמעט בלתי נסבלת. חרש, גם הנכה ביותר, מופלה לרעה מבחינת הביטוח. סיוע ניתן לו רק עד גיל 8 ומגיל 8 ואילך הוא איננו זכאי לאותן הטבות שניתנות לנכים בדרגה כזאת במסגרת הביטוח הלאומי. ללא התחשבות בהיבטים הכלכליים, הצעת החוק הייתה אמורה להיות קבלת גמלה

⁸⁸ חוק החינוך המיוחד נחקק ב-1988. חוק זה בא להוסיף על האמור בחוקים על-מנת להבטיח הרחבה ומתן שירותים ייחודיים לתלמידים בחינוך המיוחד כמפורט בחוק". לחינוך מיוחד זכאי תלמיד בגיל 3-21 שוועדת השמה קבעה את זכאותו לחינוך מיוחד והחליטה על השמתו במסגרות של חינוך מיוחד: גן לחינוך מיוחד, בייס לחינוך מיוחד, כתה לחינוך מיוחד בייס רגיל.

⁸⁹ נכנס לישיבה באיחור בשל השתתפותו בדיון בוועדת חוץ ובטחון.

⁹⁰ חנן ז"ל קטע את דבריו בהביעו תודה ליושבת ראש הוועדה, חברת הכנסת אורה נמיר. לא זו בלבד שהעלתה את הצעת החוק לראשיתו של דיון בקריאה ראשונה, אלא גם הבטיחה בדברים שבעל פה שיעשה כל מאמץ לברך על המוגמר לגבי חוק זה עוד במושב הזה של הכנסת.

עד גיל 18, עד היותו בוגר ואולי גם מעבר לזה. כיוון שכל חוק צריך להידון תוך כדי הכרה במגבלות התקציביות, הצענו להגביל את זה עד גיל 14 זה אומר עד גיל התיכון. אגב, הגיל הזה שבו הילד הנכה נצרך בבית הספר, כל אותם אבזרים שהוא נדרש להם, כל אותה סביבה תומכת, כל אותו מאמץ של ההורים בטיפול ובשמירה מגיל 8 עד 14 זהו פשוט לקונה, שאני יודע היום יותר מאשר בעבר, שמשפחות שנוזקו להם, הדבר הזה היה ממש עול שלא יכלו לשאת בו. אם אותן משפחות שאינן אמידות נשאו בו, הרי באמת הדבר ממש שיעבד אותם. זה הסעיף שהוא לפי דעתי הלז של החוק הזה עם ההיבטים הכספיים שלו.

נציין כי מאוחר יותר, גם הנשיא ברק ציין את העובדה כי הבטחת שוויון ההזדמנויות לנכה עולה כסף. חברה האמונה על ברכי כבוד האדם, החירות והשוויון מוכנה לשלם את המחיר הנדרש. עם זאת, היא מודעת ליכולתה. נדרש ומתקבל איזון בין הצרכים והאפשרויות⁹¹. מעבר לזה יש שני סעיפים: האחד, שאולי הוא פחות קריטי מבחינה כלכלית אבל הוא משמעותי מאד מבחינה מורלית וזה נושא הכתוביות בטלוויזיה. נשער בנפשנו כשאנחנו לא שומעים שפה זרה ואתה רואה דבר שאינך מבין מה שמדברים בו פתאום הכל לפניך כספר חתום ואתה צריך לנחש.

הדבר הזה שאינו כרוך במאמץ יתר, הוא גם איזושהי מחווה שהחברה מגלה בה את רצונה לשתף את החרשים הסובלים במסגרת הזאת. הדברים אמורים גם לגבי הרחבת הסיוע במסגרת הלימודית ל 4 שעות. אני בהחלט אשמח אם זה יהווה חוט שדרה שסביבו אפשר יהיה לקלוט עוד דברים, כי אפשר להרחיב את הדברים. אבל נדמה לי ששלושת הסעיפים האלה, אם הם יתקבלו, אנחנו יכולים ולא בהשקעה כבירה להושיט ממש ברכה וישועה לאלפי משפחות.

מר זבולון גורני, שייצג את שמע, ייצג את ההיבטים המקצועיים ובראשונה ביקש לקבוע את הגדרת החרשות אליה אמור החוק להתייחס. יש להציב כלי מדידה על פיו תיקבע דרגת החרשות שבהצעת החוק. לדבריו, ירידה של DB 45 בה נזקק הילד למכשיר שמיעה מצדיקה תמיכת המערכת. מאז כל הצרכים והעלויות זהים לגבי תלמיד שיש לו ירידה גדולה יותר. ההוצאה התקציבית לכך אינה גבוהה ועל פי תחשיבים שערכו בשמע, המדובר הוא בעלות של כ 10-6 מיליון ש"ח. כך גם באשר לתוספת של שעה אחת שהיא תוספת משמעותית וחיונית. באשר לנושא הכתוביות, תקופת מלחמת המפרץ הייתה התקופה הקשה ביותר בישראל לחרשים, בעיקר אצל משפחות להן ילדים חרשים וגם ההורים. אל הפן המקצועי התייחסה גם גבי שרה טנא, שהבהירה כי הגילאים המפורטים בהצעת החוק אלו גילאי בית הספר ולכן הם קריטיים. חשוב גם להגדיר את הירידה בשמיעה מ DB 45. בכתה רגילה בה הילדים רק יושבים בכתה ולא מרעישים, יש רמת רעש מסוימת שממסכת את דברי המורה. במצב כזה, גם אם הוא מצליח לשמוע משהו, זה ממוסך על ידי הרעש הכללי של החברה. זה דורש לא רק מכשיר שמיעה, אלא גם אבזרי עזר נוספים כיתתיים על מנת שאותו ילד יצליח לשמוע בכיתה שהוא נמצא, את מה שהמורה מדברת, וכל זה בהנחה שהמטרה הכללית שלנו היא לשלב את הילד כבוד השמיעה או לקוי בשמיעה בחברה הרגילה ולא לדחוף אותו לחברה חריגה כדי שהוא יתפתח ויהיה לאזרח רגיל.

בדיון שהתפתח לאחר הצגת הצעת החוק, התברר שהן אנשי האוצר והן אנשי הביטוח הלאומי לא הביאו עימם נתונים וכשכן הציגו נתונים, התברר שהללו אינם משקפים את המציאות.

⁹¹ בג"צ 7081/93 - שחר בוצר נ' מועצה מקומית "מכבים-רעות". תק-על(1)96, 818.

הן היו"ר והן חה"כ פורת הביעו פליאתם על כך שנציגים שהגיעו לישיבה שנקבעה, הגיעו כשהם לא מוכנים.

הפערים שנתגלעו בהערכת עלויות קבלת החוק היו גדולים עד מאוד ונעו בין 10-6 מיליון ₪ לבין 70 מיליון. יושבת הראש ביקשה לקבל נתונים מדויקים בטלפון עוד טרם למועד הישיבה הבאה. באשר לכתוביות או תרגום לשפת הסימנים, טען מר אלימלך רם כי בשידור ישיר קשה מאוד לשדר כתוביות ובכלל העמסת המסך בתרגום איננה נוחה. דברים אלו משקפים את הלך הרוח הכללי – סיוע לכבדי שמיעה, אינו נוח.

גם מהטלויזיה נתבקשו להכין שיעורי בית לקראת הישיבה הבאה.

ישיבת הכנה שניה להגשה לקריאה ראשונה:

ישיבת ועדת העבודה והרווחה הבאה של הכנסת נערכה ביום י"ב באב התשנ"א 23 ביולי 1991 בנוכחות חברי הוועדה, וכן חברי הכנסת אמנון רובינשטיין וחנן פורת מציעי החוק ומוזמנים נוספים; סגן היועץ המשפטי של משרד הבריאות, אהובה מגן מנהלת "שמע", זבולון גורני סגן מנהלת "שמע", ד"ר קטן המוסד לביטוח לאומי, בעלי תפקיד נוספים מהמוסד לביטוח לאומי, נציג משרד העבודה והרווחה, היועץ המשפטי של משרד החינוך והתרבות נציגי האוצר, חברי הנהלת מיח"א, נציגי הטלויזיה הלימודית, יועץ מנכ"ל רשות השידור נציגי הרשות השניה ועוד⁹². בפני הוועדה הוצג ניר עבודה שהוכן על ידי המוסד לביטוח לאומי והאוצר האמור לשקף את התיקון המוצע ביחס לגימלת הביטוח לאומי ואת העלויות.

החוק המוצע	המצב בהווה	
0-14	3-8	גיל הזכאות
ללא	לא קיים	מבחן תלות
ללא	לא קיים	מבחן הכנסה
DB 45	DB 70	ירידה בשמיעה
1150	420	מספר הזכאים

עלות החוק כפי שהוצע נע סביב ה 7000000 ₪. הנתונים, כאמור, גובשו על ידי האוצר והמוסד לביטוח לאומי. יחד עם זאת הביע נציג האוצר התנגדות לעצם החקיקה ולטענתו ההתנגדות היא עקרונית. ההצעה מפלה לטובה את הילדים החרשים לעומת ילדים נכים אחרים, בשני היבטים: הראשון, עד לפני זמן קצר (שבוע), לילדים נכים בגילאי 0-3 לא ניתנו גמלאות בכלל. עתה נכנסו ילדים בעלי תסמונת דאון, בגילאים אלו, למעגל מקבלי הגמלה ובהצעה הנוכחית רוצים להכניס את קבוצת החרשים למעגל זה, בעוד ששאר הילדים הנכים הושארו מחוץ למעגל. זו הפליה לטובה. ההיבט השני הוא ש ילדים נכים שאינם חרשים ואינם לוקים בתסמונת דאון חייבים לעמוד בשני מבחנים: מבחן התלות ומבחן הכנסה. שני אלה לא יחולו על ילדים אלו. עוד הוסיף נציג האוצר כי בנושא הגמלאות לילדים נכים הבענו נכונות לפני שבוע ללכת לקראת צעד שיהיה שוויוני לגבי כל הילדים הנכים והוא תשלום גמלאות מגיל 0 לכל המחלות, באותם קריטריונים שפועלים היום.

⁹² תוכן הדיונים מתוך פרוטוקול מס 293 של ישיבת ועדת העבודה והרווחה של הכנסת השתים עשרה מושב שלישי (נוסח לא מתוקן) שנערכה ביום י"ב באב התשנ"א 23 ביולי 1991

ברור מכאן כי לדיונים בעקבות הצעת החוק, תהיינה השלכות, על מתן קצבאות, לכלל אוכלוסיית הילדים הנכים.

לאור דבריו של נציג האוצר, הביעה היו"ר הגב' אורה נמיר את דעתה ואמרה כי קשה לה להאמין שהיום על אף הרצון, ניתן להציע הכללת כל הילדים החרשים. כמו כן הציעה ללכת בשלבים בשלב הראשון לכלול בחוק את גילאי 0-3. כמו כן לחייב בגילאים אלו את מבחן ההכנסה. על אף ההסתייגויות מהצעתה⁹³, עלתה ההצעה להצבעה בוועדה והתקבלה ללא התנגדויות. לאחר אישור העיקרון אותו הציעה חה"כ נמיר, החלו לדון בסעיף החוק העוסק בכתוביות בשידורי הטלוויזיה. הדיון משקף נאמנה את אשר הוצג קודם לכן אודות חוסר אפשרות התיאום בין הערוץ הראשון לבין הערוץ השני והטלוויזיה החינוכית.

נציגת הטלוויזיה החינוכית הציגה את אפשרות השימוש בטלטקסט, ככלי יעיל ביותר ובעלות נמוכה בהרבה, מהסכום שהוצג קודם לכן, לצורך תרגום. מנהל מחלקת החדשות, אלימלך רם ז"ל, שב והדגיש כי חלק הארי מהצעת החוק, למעשה מבוצע שכן כל התכניות הקנויות שלנו, כל התוכניות שאינן דוברות עברית, יש עליהן כתוביות. באשר ל תכניות הכוללות חדשות ואקטואליה, להוציא את המהדורה הקצרה של 'עיקר החדשות' בשעה שמונה, שמיועדת מקדמת דנא לחרשים אילמים, דקה וחצי עד שתיים של עיקר החדשות שמלוות בכתוביות בעברית ומאז כשנה אנחנו גם מלווים אותן בכתוביות ברוסית זה קיים. כל התכניות האחרות, בלתי ישים להוסיף להן כתוביות שכן תכניות אלו הן בשידור חי, שידור ישיר, מלוות בראיונות, ואנחנו לא מסוגלים לעשות את זה. גם לגבי תכניות לילדים, כל מה שלא משודר בשידור חי ומוכן מראש ניתן לעשות את זה. נציג נוסף של הרשות טען כי בסך הכל יש תופעה די מאסיבית של תרגום על המסך. כן העיר כי קיימים לחצים להופעת כתוביות על המסך, הבאים מכל מיני כיוונים, וכל אחד מהם מוצדק. תכניות עבריות מוגשות בדרך כלל עם תרגום לערבית. יש אוכלוסייה ערבית שזקוקה לזה. יש עכשיו הרבה מאד ביקוש לתרגום רוסי. היכולת של המסך להכיל כתובות מבלי להאפיל על התמונה היא מוגבלת. השאלה אם העדיפות הראשונה היא בעברית לכבדי שמיעה, או שמא ברוסית לעולים, או שמא בערבית למי שאינו שומע עברית משני צדי הקו הירוק, זו שאלה שאינני חושב שחקיקה בענייני חרשים יכולה לפתור.

בהמשך הדיון, העלה חה"כ רובינשטיין את שאלת הטלטקסט האמור לפתור גם את שאלת האפלט המסך שכן רק מי שירצה יפעיל את הטלטקסט. מבחינת המשק הלאומי ציוד כזה יותר טוב מאשר להעמיס כל הזמן כתוביות. במדינות אחרות יש שידור חדשות בזמן אמתי, לפחות פעם בשבוע, לפעמים גם יותר מזה, שאין כתוביות והשידור נעשה גם בשפת חרשים. גם כאן הושמע הטיעון כי קשה מאד לעשות את זה על המסך.

נציגת הטלוויזיה החינוכית הבהירה כי השימוש בטלטקסט קיים משנת 1986 ובאמצעות מכשיר זה מכינים תכניות חינוכיות. בכל משדר שמלווה בכתוביות יש שקופית בשידור הפתוח שמודיע שהמשדר מלווה בכתוביות. לדעתה. מהדורה כמו 'מבט' עוד יותר קל לעשות מאשר 'ערב חדש' כי את טקסט הקריינות שמוכן על המכשיר אפשר להעביר היום. עם האמצעים החדשים, המחשבים והפקסים, עם קצת רצון טוב אפשר היה ליצור שיתוף פעולה עם הטלוויזיה הכללית, כי בידינו כל התשתית, כל המכשור. אנחנו נעזרים בסטודנטים מהאוניברסיטה שלומדים חינוך לקויי שמיעה

⁹³ הושמעה הדעה שמבחן התלות אינו רלוונטי לילדים כבדי שמיעה. כמו כן אם המצב הנוכחי והכנסת גילאי 0-3 א לא מעגל הזכאים, בגיל 3 תיווצר שוב מהומה. ההצעה התקבלה לבסוף מתוך רצון לזירוז החקיקה תוך קביעת עובדות בשטח, דבר העשוי להשפיע על התנהלות האוצר והביטוח הלאומי בעתיד.

ויש להם מוטיבציה מעבר לשכר הזעום שאנחנו יכולים לשלם להם. אנחנו נעזרים במתנדבות בשירות הלאומי. זאת לא הוצאה כל כך גדולה. המכונות אצלנו עומדות שוממות מהשעה 17:30 כשמסתיימים השידורים של הטלוויזיה הלימודית, ואפשר היה לנצל אותם כל הלילה. יש סטודנטים שהיו שמחים לעבוד. קיים איזה נתק בין שתי התחנות. כשמרואיין ב'ערב חדש' מוחרם על ידי 'מבט', איפה נבקש שיתוף פעולה בנושא כמו כתוביות לחרשים? נציג הערוץ השני אמר כי הם מוכנים לשתף פעולה עם הטלוויזיה הלימודית, דבר שהנוכחים עודדו ולו רק בשל הרצון להביא לידי תחרות בין שני הערוצים.

בדבריה אמרה היו"ר נמיר כי אינה יכולה להשפיע על הטלוויזיה הכללית. הדבר היחיד שישפיע עליהם הוא מה שיעשה הערוץ השני. אם הערוץ השני יעשה כתוביות, מטעמי תחרות יעשה את זה גם הערוץ הראשון ולכן אני בעד תחרות.

נראה היה כי בזה הסתיים הדיון ובדברי סיכום פנתה היו"ר אל היועצת המשפטית בבקשה להכין את הניסוחים המשפטיים, לצורך קריאה ראשונה, לגבי גילאי 3-0. חה"כ חנן פורת (שהגיע באיחור) קטע את דברי היו"ר ודרש הבהרה⁹⁴. משהבהירה היו"ר את הבעיה הנובעת בעיקר משיקולי תקציב, אמר חה"כ פורת כי אפשר למשוך את החוק בחזרה. למעשה, כך טען, ביטלנו את כל החוק. היו"ר נמיר השיבה כי הצעת החוק הולכת לקריאה ראשונה ואחר כך תחזור להכנה לקריאה שניה ושלישית, לכן הצעתה לא למשוך את הצעת החוק.

לאחר דין ודברים זה, המשיכו לדון בניסוח החוק הנוגע לכתוביות. נקבע כי בניסוח לא ייכתב 'רשות השידור' כי למעשה החוק פונה לכל רשתות השידור. אני מציעה, כך היו"ר, ללכת על דרך החיוב שכל התכניות שאינן תכניות בשידור חי ילוו בכתוביות. היועצת המשפטית תקבע מה הנוסח והחוק צריך לכלול את נושא הטלטקסט. הדיון נמשך עד אשר היו"ר הכריעה כי כדי לא לעכב את ההנחה לקריאה ראשונה, הפירוט הנדרש ייעשה בין הקריאה הראשונה לקריאה השנייה והשלישית. חה"כ פורת ביקש שתירשם הסתייגותו לגבי גילאי 14-8 אך היו"ר הבהירה כי בשלב זה של דיון לקראת הקריאה הראשונה אי אפשר לרשום הסתייגות, אבל תירשם הזכות להסתייג בקריאה שניה ושלישית. ההצעה הועלתה להצבעה ונתקבלה ללא התנגדות.

קריאה ראשונה

הצעת החוק הובאה לקריאה ראשונה בישיבה השלוש-מאות-וארבעים-ושש של הכנסת השתים-עשרה ביום שני, י"א בכסלו התשנ"ב (18 בנובמבר 1991)⁹⁵. ההצעה כללה את שלשת הסעיפים שנדונו בוועדה, עניין הביטוח הלאומי, עניין הכתוביות ועניין הכללת שיעורי העזר וריפוי בדיבור⁹⁶. בדיון דיברו 11 איש והייתה בו הסכמה מקיר אל קיר באשר לנחיצות החוק. יתר על כן, רבים מבין הדוברים טענו להרחבת נושא הכתוביות ולהרחבת היקף מחויבות החברה לחינוך הילדים, מעבר לארבע השעות המוצעות בחוק. כפי שטען בעת דיוני הוועדה, חה"כ פורת גם טען כי יש להחיל את תמיכת המוסד לביטוח לאומי עד לגיל 18 שנים. חלק מהדוברים הדגישו את הפן החינוכי שבהצעה, לכלל הציבור.

⁹⁴ ההצעה המקורית דיברה על גילאי 0-14

⁹⁵ נוסח הצעת החוק **רשומות** חוברת 2084 מיום ד' כסלו התשנ"ב 11 בנובמבר 1991 עמוד 41

⁹⁶ בדברי ההסבר לחוק נאמר כי נכותו של החרש אינה נופלת בחומרתה מנכותו של העיוור או מנכותו של הגידם, ומבחינות מסויימות, בעיקר בתחום הקומוניקציה האנושית, אף חמורה מהן. בשל הקושי להבחין מהתרשמות חיצונית בחרשות לא זכתה נכותו של החרש להכרה הולמת של החברה ולסיוע הניתן לבעלי נכות אחרת. כך לדוגמה מסייע הביטוח הלאומי לילדים חרשים רק עד גיל שמונה ומכאן ואילך אינו מקל על ההורים בשל ההוצאות הגדולות הנדרשות מהם; אף החינוך המיוחד הניתן לחרשים מצומצם עד מאוד ואף בשעות הפנאי מתקשים הם ליהנות מן התקשורת האלקטרונית ובכללה הטלוויזיה, בהעדר כתוביות בגוף הסרט. הצעת חוק זו באה לתקן עיוותים אלה ולהקל במעט על הסבל הרב אשר הינו מנת חלקם של החרש.

בעד הצעת החוק הצביעו אחד עשר חברי כנסת, ללא מתנגדים וללא נמנעים. החוק שנתקבל בקריאה ראשונה, חזר אל ועדת העבודה והרווחה להכנתו לקריאה שניה ושלישית.

דיוני וועדת העבודה והרווחה

ישיבה ראשונה להכנת החוק לקריאה שניה ושלישית:

הוועדה התכנסה לראשונה לצורך הכנת החוק לקריאה שניה ושלישית ביום שלישי, ט בשבט התשנ"ב (14 בינואר 1992)⁹⁷. את הישיבה ניהל חבר הכנסת עמיר פרץ שכהן כממלא מקום יושב ראש הוועדה. אל דיוני הוועדה הוזמנו נציגי המוסד לביטוח לאומי, נציגי משרד האוצר, נציגי אירגוני החרשים, נציגי משרדי החינוך והבריאות, נציגי הערוצים השונים של הטלוויזיה ועוד.

כמי שהציע את החוק, פתח את דיוני הוועדה חה"כ חנן פורת ז"ל. הוא פרס בפני הוועדה את מרכיבי הצעת החוק הכוללים שלשה סעיפים:

1. עניין רשות השידור וכתוביות בשידורי הטלוויזיה.
2. שיעורי עזר לתלמידים חרשים ותקצובם על ידי משרד החינוך.
3. גמלת ביטוח לאומי לכבדי שמיעה.

רשות השידור וכתוביות

בדברי ההסבר לסעיף זה, טען חבר הכנסת אמנון רובינשטיין, שהיה שותף להצעת החוק, כי עיקרה של מטרת החוק היא לאפשר לצבור החרשים לקבל מידע חדשותי עדכני, כפי שנעשה בארצות רבות. ניתן להשיג מטרה זו או באמצעות כתוביות או באמצעות תצוגה ויזואלית אחרת אך אין למנוע מידע חדשותי מכבדי שמיעה.

החלטת הוועדה היתה כי נציגי ארגוני החרשים יביאו את החלטתם בדבר הדרך הרצויה להם בה תתבצענה הוראות החוק, בין בכתוביות בין בדרכים אחרות כגון שפת סימנים.

שיעורי עזר ומשרד החינוך – תיקון חוק החינוך המיוחד

ההצעה אמורה הייתה לתקן את חוק החינוך המיוחד ולקבוע כי תלמיד כבד שמיעה יקבל תקצוב נוסף בהיקף של ארבע שעות שבועיות כהוראה פרטנית וכשיעורי עזר. עיקר הדיון התמקד בהיבטים התקציביים של הוספת השעות במסגרת החוק. מציעי החוק היו ערים לכך כי כבר בעת הגשת הצעת החוק, נתנו בפועל שיעורי עזר, בהיקף של שלוש שעות, אך מטרת הצעת החוק היא למנוע קיצוץ אפשרי בשעות אלו כל עוד הן אינן מעוגנות בחוק. נציגי משרד החינוך בדיון הסכימו לכך ונתקלו בהתנגדות עזה של נציגות האוצר. אם החוק יאושר, כך נטען על ידי נציג האוצר, לא תהיה לכך תוספת תקציבית. למשמע דברים אלו, הגיב יו"ר הישיבה חה"כ אמיר פרץ כי 'אין לנו ענין להכנס לדרך בה תנהלו את המחלוקת הזו. הכנסת רשאית לחוקק ואתם תצטרכו לשבת ולפתור את העניין...'. בשלב זה נציג האוצר מיתן את עמדתו והסביר את הסתייגות לחקיקה בכך שהבעיה איננה באמת תקציבית. לטענתו אין זה מן הראוי לקבוע בחוק חינוך מיוחד כי קבוצה מסוימת זכאית לשעות. גישה זו זכתה להסכמה גורפת בוועדה אך יחד עם זאת נטען וכך גם הוחלט כי על אף העובדה כי דרך זו של ייחוד קבוצה אינו ראוי, זו הדרך הטקטית שתביא בסופו של דבר בעקבותיה, מענה לכל קבוצות האוכלוסין הנזקקות. בנושא זה, החלטת הוועדה הייתה כי הצעת נוסח החוק

⁹⁷ סיקור הישיבה הראשונה על פי פרוטוקול מס' 340 של ישיבת ועדת העבודה והרווחה של הכנסת, הכנסת השנים עשרה, מושב רביעי.

מקובלת על הוועדה, תוך רישום הסתייגות האוצר. ההחלטה קבעה גם כי הניסוח הסופי ייעשה בהתאם לניסוח היועץ המשפטי של הוועדה.

גמלת ביטוח לאומי – תיקון חוק הביטוח הלאומי

בעת אשר החל הדיון בסעיף זה של הצעת החוק, נאמר על ידי נציג הביטוח הלאומי, כי ליקוי בשמיעה ברמה של D.B 45 מצדיקה מתן גימלה שכן בירידה בסדר גודל כזה זקוק הילד הלוקה בה לטיפול מיוחד. יחד עם זאת, כשם שבנכויות אחרות ילדים בגילאי 8 – 14 זכאים לחצי גימלה, כך ההצעה של המוסד ל ביטוח לאומי היא כי גם ללוקים בשמיעה תינתן מחצית גמלה. לאחר דיון קצר, ובמענה לשאלה האם המוסד לביטוח לאומי מסכימים למתן הגמלה ללוקים בירידה של 45 D.B ולמתן מחצית הגמלה בין הגילאים 8-14, השיב נציג המוסד כי למעשה אין צורך בחקיקה. החוק הקיים מאפשר לאוכלוסיות הנכים השונות לקבל את המגיע להן באמצעות תקנות⁹⁸. הנוהל הוא להביא את העניין לפני ועדה מקצועית של הביטוח הלאומי שהיא למעשה ועדת מומחים ציבורית⁹⁹. ועדה זו אמורה לדון, לאשר ולהביא המלצותיה לוועדת העבודה והרווחה. הצעתו היא אפוא להעביר את הנושא אל אותה ועדה. ההצעה להעביר הדיון אל הוועדה הפנימית של המוסד לביטוח לאומי התקבלה, תוך הגבלת זמן תשובת הוועדה אל ועדת העבודה והרווחה הוגבלה לחודש אחד. באם לא תינתן תשובה במהלך החודש, תחליט ועדת העבודה והרווחה כפי שתחליט, בלא להתחשב בדעת ועדת הביטוח הלאומי.

ישיבה שניה להכנת החוק לקריאה שניה ושלישית:

ישיבתה השנייה של ועדת העבודה והרווחה, בה דנו בנושא החוק המוצע, התקיימה ביום שני כ' אדר א' תשנ"ב, 24 בפברואר 1992¹⁰⁰. גם אל ישיבה זו הוזמנו יוזמי החוק, חה"כ פורת ורובינשטיין וכן נציגי המוסד לביטוח לאומי, נציגי האוצר, נציגי רשות השידור, נציגי הערוץ השני נציגי שמע ועוד. כקודמתה, גם ישיבה זו נוהלה על ידי חה"כ עמיר פרץ והנושאים שהועלו בדיוני הוועדה, הופיעו הפעם בסדר שונה:

1. גמלת ביטוח לאומי לכבדי שמיעה.
2. עניין רשות השידור וכתוביות בשידורי הטלוויזיה.
3. שיעורי עזר לתלמידים חרשים ותקצובם על ידי משרד החינוך.

גמלת ביטוח לאומי לכבדי שמיעה.

כבר בפתח הישיבה הכריז היושב ראש כי ככל הנראה הושגה הבנה בין יוזמי החוק וועדת העבודה והרווחה לבין המוסד לביטוח לאומי תוך שהוא מבקש הבהרות לגבי מה שהוסכם¹⁰¹. נציג הלשכה המשפטית של המוסד לביטוח לאומי סיכם את ההבנות ואמר כי המוסד לביטוח לאומי יהיה מוכן להכיר בירידה של D.B 45 כירידה בשמיעה המזכה בגמלה. יחד עם זאת ההצעה כוללת התניה לקבלת מלוא הגמלה אך ורק לילדים הנמצאים במסגרת טיפולית. החלוקה המוצעת היא כי 60% מהגמלה יינתנו באופן גורף ושאר ה 40% יינתנו כאמור רק לאלו הנמצאים במסגרת טיפולית. הצעה

⁹⁸ אמירה זו של נציגות ה ב.ל. מעקרת מתוכן את כל התשובות שקדמו שכן לאור דברים אלו ברור שניתן היה באמצעות תקנות קיימות לתת את הגמלה ללא כל הליך אחר.

⁹⁹ הוועדה בהתאם לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב] תשכח – 1968 סימן ב סעיף 202 (1) (2) (3) ס"ח 530 ה תמוז תשכח 1.7.1968 עמוד 141

¹⁰⁰ סיקור הישיבה השניה על פי פרוטוקול מס' 356 של ישיבת ועדת העבודה והרווחה של הכנסת, הכנסת השתים עשרה, מושב רביעי.

¹⁰¹ בהתאם להנחיות וועדת העבודה והרווחה בישיבתה מיום ט בשבט התשנ"ב (14 בינואר 1992).

זו, כך אמר, הונחה לפני מועצת הביטוח הלאומי ולפני הוועדה המקצועית. וועדה זו דרשה שכל הגמלה תהיה מותנית במסגרת הטיפולית שכן מטרת הגמלה נועדה להבאת הילדים לידי מיצוי מקסימלי של הפוטנציאל הטמון בהם. מתן כסף, אינו ערובה לשיקום הילדים שכן הכסף לא בהכרח יופנה למטרה אליה נועד. זו הייתה החלטת הוועדה המקצועית. למשמע דברים אלו, פנה היו"ר אל נציג המלב"ל בשאלה בה ביקש להבהיר האם אותם 40% המותנים בשהיית הילד במסגרת טיפולית, איננה בעצם כסות להורדת סכום הגמלה. לדבריו, המדינה אינה ערוכה לתת מענה לכל הנזקקים לכך והעמדת הגמלה על 60% בלבד היא למעשה צמצום סכום הגמלה מהדלת האחורית.

סביב נקודה זו התפתח דיון סוער כיון שהיכולת לתת מענה טיפולי כמוצע על ידי המוסד לביטוח לאומי מצויה מדרך הטבע בקרב אוכלוסיות חזקות יותר המתגוררות במרכז ובערים הגדולות בעוד שהאוכלוסיות החלשות יותר מרוכזות בפריפריה. לסיכום פרק זה של הדיון הוחלט פה אחד כי תינתן גמלה לילדים הסובלים מירידה בשמיעה החל מ D.B 45 החל מגיל 0 ועד לגיל 3. מגיל 3 ועד לגיל 8 תינתן 60% גמלה ללא תלות בטיפול המוענק לילד ושאר 40% הגמלה מותנה בהימצאותו של הילד במסגרת טיפולית. מגיל 8 ואילך גובה הגמלה יקטן ב 50%. 30% גמלה תוענק ללא תלות במסגרת ו 20% לילד המצוי במסגרת טיפולית. כללים אלו ייקבעו בתקנות הביטוח הלאומי ולא במסגרת החקיקה. ההצעה התקבלה בוועדה פה אחד.

המשך דיוני הוועדה בישיבה זו, התמקדו בשאר סעיפי החוק המוצע. בשלב זה הוצע לשנות שם החוק מחוק זכויות החרש לחוק הקלות לחרש וגם הצעה זו התקבלה ללא הסתייגויות. היועץ המשפטי של הוועדה קבע גם כי בעת הגשת החוק לקריאה שניה ושלישית יוזכרו גם התקנות שנקבעו בראשית הדיון.

ענין רשות השידור וכתוביות בשידורי הטלוויזיה.

חלק זה של הדיון בסעיפי החוק היווה את המשכו של הדיון שהחל בישיבה הראשונה, דהיינו הוספת כתוביות לשידורי הטלוויזיה. הדיון התמקד בשאלות היקף השידורים בהם ישובצו כתוביות, השימוש בטלטקסט, תרגום ויזואלי אחר, באלו ערוצים ובשאלה מי יהיה אחראי בפועל על נושאים אלו. החלטת הוועדה הייתה כי אכן נושא שידור הכתוביות יעוגן בחוק והוועד המנהל של רשות השידור הוא זה אשר יהיה אחראי על קביעת המשדרים בהם תשובצנה כתוביות.

שיעורי עזר לתלמידים חרשים ותקצובם על ידי משרד החינוך.

נושא זה של מתן 4 שעות תגבור לילדים כבדי שמיעה, בתוך מערכת החינוך, זכה מחד גיסא לתמיכה רבה ומאידך גיסא להסתייגויות לא מעטות. בסופו של דבר הציע היו"ר למחוק סעיף זה מהחוק המוצע ויחד עם זאת תמליץ הוועדה בפני שר החינוך להתחשב בילדים כבדי השמיעה. הצעה זו התקבלה.

בכך נסתיימו דיוני וועדת העבודה והרווחה של הכנסת והחוק (המצומצם) היה מוכן לקריאה שניה ושלישית.

קריאה שניה ושלישית

ישיבת הכנסת בה הובא החוק לקריאה שניה ושלישית, התקיימה ביום רביעי, כ"ט באדר א' התשנ"ב (4 במרס 1992). לישיבה קדמה התכנסות חגיגית מיוחדת שנערכה באחד מאולמות הכנסת.

בהתכנסות נוכחו רבים מחברי הכנסת ומספר לא מבוטל של אורחים שעיקרם משפחות ילדים ומורים של כבדי שמיעה. במהלך ההתכנסות העלו ילדי בתי ספר לחרשים הצגה שריגשה את הנוכחים¹⁰². ישיבת הכנסת הייתה מיוחדת במינה שכן בפעם הראשונה נכח בכנסת מתורגמן לשפת סימנים שהעביר את דברי הדוברים בתרגום סימולטני לנוכחים החרשים¹⁰³.

היו"ר דב שילנסקי פתח את הישיבה תוך שהוא קידם בברכה את התלמידים מבית-הספר לחרשים, שנוכחו בישיבה. הוא ציין גם את הזהירות בה הוא נוקט בכדי שלא ליצור תקדימים, כדי לשמור על הסדרים המקובלים, אך בתקדים של הימצאות מתרגם לשפת הסימנים בישיבה זו הוא ראה כתקדים מבורך, שכן ללא תרגום זה היושבים ביצע לא יוכלו להבין את הדיון בנושא הקרוב להם ונוגע להם ישירות. בדבריו הנרגשים של היו"ר הדגיש הוא את העובדה שעל כולם מוטל התפקיד לעזור לאוכלוסייה זו ככל הניתן. זה עניין של מוסר. זה לטובת החירש וגם לטובת החברה כולה. את דבריו סיים היו"ר באומרו כי הכנסת הזאת נמצאת על סף סיומה. טוב, יפה, גאון וגאוה לכנסת שעל סף הסיום, בעת הוויכוחים הפוליטיים הגדולים, מתפנית הכנסת ויכולה לעסוק בעניין אנושי זה שלכם.

אורחים נכבדים שביצע, בשם הכנסת כולה אני מעביר לכם את אהדתנו ואת אהבתנו.

היו"ר ברך את חברי הכנסת חנן פורת ואמנון רובינשטיין על יוזמתם. דבריו הנרגשים של היו"ר ריגשו גם מספר לא מבוטל של חברי כנסת שהצטרפו לדברי הברכה ביניהם חה"כ דוד ליבאי (העבודה): שברך את היו"ר ואמר לו כי היית לפה לכל אחד ולכל אחת מהיושבים באולם הזה. תודה לך.

כן בירכה את היו"ר, יושבת ראש וועדת העבודה והרווחה חברת הכנסת אורה נמיר באמרה כי היו"ר הצליח להביע בצורה יפה כל כך את רגשות כל היושבים באולם המליאה.

מכאן עברה חה"כ נמיר להביא את הצעת החוק לקריאה שניה ולקריאה שלישית את חוק הקלות לחירש, התשנ"ב-1992. בדבריה סקרה את השתלשלות הדיונים כפי שתוארו לעיל ואת השינויים שחלו מאז הועלתה ההצעה הראשונית כהצעת חוק זכויות החירש, התש"ן-1990.

לאחר שוועדת העבודה והרווחה קיימה ישיבות מספר בנושא, בהשתתפות הגורמים הנוגעים לעניין, גובשה הצעת החוק לפיה, תוטל חובה על רשות השידור, הטלוויזיה הלימודית והרשות השנייה לטלוויזיה ורדיו לקבוע כמה שידורי טלוויזיה, שלא יפחתו מרבע מכלל השידורים בעברית ובערבית, שאינם בשידור חי, אשר בהם יהיו כתוביות בעברית ובערבית, לפי העניין, וכן תוכנית חדשות שבועית אחת לפחות, שתלווה בתרגום לשפת הסימנים.

בעניין ההצעה המקורית לתקן את חוק חינוך מיוחד, החליטה ועדת העבודה והרווחה שלא לכלול עניין זה בחוק, מן הטעם שלא מצאה הצדקה לקבוע באופן מפורש בחוק את מספר שעות הטיפול השבועיות שיינתנו לחרשים דווקא, וזאת מאחר שחוק חינוך מיוחד מתייחס לכלל הנכויות וכלל הילדים הנזקקים לשירותים שהוא מעניק. כמו כן, התברר בדיון בוועדה, שבפועל אין קיפוח

¹⁰² ביטויה של ההתרגשות ניכרו היטב בדברי יושב ראש הכנסת דב שילנסקי בדבריו בעת ההצבעה בקריאה השנייה והשלישית.

¹⁰³ סיקור זה מתבסס על דברי הכנסת הישיבה השלוש-מאות-ותשעים-ושלוש של הכנסת השנים-עשרה מיום רביעי, כ"ט באדר א' התשנ"ב (4 במרס 1992) הצעת חוק הקלות לחירש, התשנ"ב-1992 (קריאה שנייה וקריאה שלישית).

לגבי ילדים חירשים, וכי הם מקבלים היום ממילא במסגרת החינוך המיוחד את מה שהוצע לכלול בחוק. נושא התמיכה של המוסד לביטוח לאומי מצא את ביטויו בתקנות שאושרו בוועדה, ולפיהן: 1. ילד חירש ייחשב כילד שאיבד את כושר שמיעתו אם הוא סובל מירידה בשמיעה ב-45 דציבלים לפחות בתדירויות הדיבור, במקום 75 דציבלים כיום; 2. תהיינה שתי רמות גמלה כלהלן: עד גיל 8 – 100% קצבת יחיד מלאה, שהיא 703 ש"ח, ומגיל 8 עד 14 – 50% מקצבת יחיד מלאה. הגמלה בשתי הרמות האמורות תכלול חלק שייעד למקרים שבהם הילד מקבל טיפול התפתחותי או שעיקר זמנו מוקדש ללימודים, וחלק מהגמלה על-פי מבחן הליקוי בלבד, בלי שהגמלה תהיה תלויה בקבלת טיפול התפתחותי.

לאור מתן הפתרון הרצוי בתקנות, לא היה מקום לכלול את נושא הביטוח הלאומי בחוק עצמו, ולכן גם שונה השם מ'חוק זכויות החירש' לחוק הקלות לחירש', שם המשקף במדויק יותר את תוכן החוק כפי שגובש בסופו של דבר.

בסיום דבריה הביע חה"כ נמיר את תקוותה שהחוק המוצע, יחד עם תקנות הביטוח הלאומי, שכבר אושרו בוועדה, יקלו בצורה משמעותית את הבעיות הקשות של ילדים חירשים וכבדי-שמיעה ואת הקשיים הרבים שנתקלים בהם ההורים בגידול ילדיהם. כמו כן שבה ובירכה את חברי הכנסת חנן פורת ואמנון רובינשטיין על יוזמתם בחקיקת החוק ועל תרומתם לדיוני הוועדה בקידום החוק ותקנות הביטוח הלאומי לגבי עזרה מיוחדת לילדים חירשים. כן הודתה לצוות הוועדה, ליועצים המשפטיים, ולאנשי האוצר, שהלכו לקראת הוועדה ולקראת מגישי הצעת החוק וסייעו לקידומה ולקבלתה.

לאחריה נשא דברים חבר הכנסת חנן פורת שהביע תודתו למי שחברת הכנסת אורה לא יכלה להגיד לו תודה, דהיינו לאורה נמיר, יושבת-ראש הוועדה, ולחבר הכנסת עמיר פרץ, שגם ליווה את הדיונים. בכל מהלך ההתוודעות שלנו למצוקתם של החירשים, כך אמר, זכינו ללמוד ולדעת, שאם אנחנו יכולים לסייע בידם, אנחנו נמצאים מתברכים הרבה יותר, ועל כן שמחה גדולה בלבנו. כן בירך את אנשי שמע ובראשם הגב' אהובה מגן, יושבת-ראש ארגון "שמע", שעוררה אותנו לדברים האלה ולימדה אותנו להכיר ולשמוע את מי שאינם יודעים לשמוע. היא וחבריה יהיו ברוכים על כך שהם זיכו אותנו בהבאת הצעת החוק הזאת. תודה רבה.

אחרון הדוברים היה חבר הכנסת אמנון רובינשטיין שהצטרף לברכות ולתודות ליושבת-ראש ועדת העבודה והרווחה, חברת הכנסת אורה נמיר, ולחבר הכנסת עמיר פרץ. חבר הכנסת רובינשטיין ציין בדבריו כי החוק הזה כחשוב לא רק לציבור החירשים וכבדי-השמיעה. אנחנו רואים גם את חשיבותו להגברת המודעות של הציבור הכללי לבעיה של החירשים ושל כבדי-השמיעה, כדי לעזור להם וכדי לחנך את הציבור ליתר התחשבות ורגישות בבעיות המיוחדות שלהם.

החוק הוגש ללא הסתייגויות, והתקבל בקריאה שנייה ברוב של 34 קולות ללא מתנגדים וללא נמנעים.

הקריאה השלישית התבצעה, למרות חידושי הטכנולוגיה שאפשרו הצבעה ממוחשבת, בהצבעה בהרמת ידיים, על מנת שהתמונה תהיה יותר חגיגית ובולטת. חוק הקלות לחירש, התשנ"ב-1992, נתקבל פה-אחד. החוק פורסם בספר החוקים 1387 ביום 2 באדר ב' 1992.

פרק שישי: החוק במבחן היישום

עם קבלתו של החוק, דומה היה כי בכך בא מזור לחלק מן הקשיים, למצער אלו עמהם מתמודדת אוכלוסיית הילדים כבדי השמיעה ובני משפחותיהם.

תקנות הביטוח הלאומי שונו בעקבות דיוני וועדת העבודה והרווחה.

פעילות ארגון שמע התרחבה. גופים שונים שעסקו במתן שיעורי, עזר שלא במסגרת שמע, התאחדו תחת שמע¹⁰⁴. שיעורי העזר לילדים כבדי שמיעה הורחבו כך שהנחת המוצא של כותב עבודה זו הינה כי אכן חלה תוספת שעות.

באשר לביצוע הוראות החוק הנוגעות לכתוביות, מתברר כי רשויות השידור לא מילאו אחר הוראות החוק. בתצהיר שהגישה רשות השידור כתגובה לעתירה לבג"ץ, שהוגשה על ידי ארגון בקול כנגד הרשות¹⁰⁵ הודתה האחרונה כי טרם עלה בידה להגיע לביצוע מושלם של מלוא החובה המוטלת עליהם לפי הכללים, הן ביחס לכמות היחסית של השידורים והן ביחס למבחר התכניות שתשודרנה בלוויית כתוביות. וכדי להגיע לכך זקוקים הם, לטענתם, לשהות קצרה נוספת. בית המשפט נתן להם ארכה ולבסוף בפסק דינו אמר בית המשפט כי:

עו"ד שנהר (בא כח המשיבים) הודיע לנו שהמשיבים מצהירים כאמור בפסקה "א" שזה נוסחה:

"מוכנה רשות השידור להתחייב כי תמלא את הוראות החוק כפי שפורטו בצו על תנאי: לשדר כתוביות בעברית בהיקף של לפחות רבע מכלל שידורי הטלוויזיה הישראלית בשפה העברית, שאינם משודרים בשידור חי, וכתוביות בערבית בהיקף של לפחות רבע מכלל השידורים בשפה הערבית שאינם משודרים בשידור חי, וכן לפרסם בלוחות המשדרים המופצים לאמצעי התקשורת את התכניות המלוות בכתוביות".
לאור האמור בפסקה "א" מושכים העותרים את עתירתם.
המשיבים ישלמו לעותרים שכר טרחת עו"ד - 20,000 ש"ח.

תמורות בשיח הציבורי:

השיח ההלכתי - רציפות ותמורה

פסיקה מושגית ופסיקה תכליתית

רבנים ופוסקי הלכה, צעירים בני זמננו, משתמשים בשיח ההלכתי במונחים הלכותיים מעולם ההלכה והמקובלים מדורי דורות. יחד עם זאת מונחים אלו, לפחות בחלקם אמורים לצאת מהלקסיקון של שיח זה. אלישע אנצ'לוביץ, מי ששימש כר"מ בישיבת הקיבוץ הדתי, עסק במעמד החרש במציאות זמננו¹⁰⁶. בפתח למאמרו, מוצגת שאלת המחקר לה הוא מנסה לתת מענה במאמר זה:

¹⁰⁴ ידע הנובע מפעילות אישית בוועד ההורים.

¹⁰⁵ בגץ 5959/00 - בקול ואחי' נ' רשות השידור ואחי', תק-על 2001(1), 413 (22/01/2001).

¹⁰⁶ אלישע אנצ'לוביץ, 'מעמד החרש במציאות זמננו' תחומין כא, תשס"א עמודים 141 – 152.

**האם חרש המתקשר בשפת הסימנים באמצעות ידיו ואצבעותיו נחשב
בר דעת בהלכה? ואם הוא נחשב לבר דעת, האם יכול הוא לצאת ידי
חובתו במצוות הכרוכות בדיבור באמצעות שפת הסימנים?**

נראה שדי בקלות ניתן לחשוף את הנחות היסוד של כותב המאמר: מלכתחילה אין החרש נחשב לבר דעת. המצוי בשיח ההלכתי מודע לעובדה שבניסוח המתחיל בשאלה מעין 'ואם כן...! התשובה לכך היא שבמקרה הטוב, תשובה חיובית לשאלה היא רק בדיעבד. כך גם בשאלת מחקר זו. אמנם מסקנתו היא שהחרש הוא בר דעת שיש לו כושר משפטי של פיקח אך גם מניסוחה של המסקנה נראה בבירור כי המחבר שבוי בתפיסות חברתיות המצריכות שינוי משמעותי. כך הוא מתנסח:

**מסקנות: יש מקום להחשיב חרש שאינו מדבר (חש"מ) המתקשר
בשפת הסימנים בימינו כבר דעת שיש לו כושר משפטי של פיקח ואלו
הם הנימוקים לכך:**

מן הביטוי 'יש מקום' כמו גם 'להחשיב כבר דעת', נראה בעליל כי אין זו גישה של לכתחילה¹⁰⁷. המשמעות היא כי על אף שעברו תשע שנים מיום קבלת החוק, השיח ההלכתי, בנושא כבדי השמיעה, בקרב רבנים צעירים מושפע מלשון ההלכה כפי שהשתקפה בעבר על אף העובדה שהפסיקה המעשית בעניין שוב איננה כפי שהייתה.

תוך כדי העיון במקורות צדה את עיני שאלה שנשאל הרב בני לאו, רבה של קהילת בית כנסת רמב"ן שבדרום ירושלים. השאלה מובאת כאן כלשונה¹⁰⁸:

לרב בני לאו שלום

**אני עובד בחינוך במדרשה ומתנדב בארגון צהר בעריכת חופות. מאחורי
שנות לימוד בישיבת הסדר ותעודת סמיכה לרבנות.
לפני שבוע נתקלתי במצב מביך ורציתי לשמוע את עמדתך בנושא:
באתי לערוך חופה לזוג באזור המרכז. שניהם עורכי דין צעירים
במשרד גדול ומוכר. לאור הנחייתי הביא החתן לחתימת הכתובה שני
עדים שומרי מצוות – עורכי דין מהמשרד בו הוא עובד. במהלך ההסבר
על הכתובה קלטתי שאחד מן העדים עוקב אחרי שפתי וכשאני מדבר
שלא אל פניו הוא אינו שומע. הבנתי מיד שמדובר בעד חרש ונבוכתי.
זכרתי מ"גירסא דינקותא" שחרש פסול לעדות ולא זכרתי את
הפסיקה למעשה בעניין זה. התחמקתי משולחן הכתובה באמתלה
והתקשרתי לאחד מרבנותי בישיבה, הידוע כאיש הלכה מובהק. לאחר
שתארתי לו את המציאות אליה נקלעתי ענה לי בזו הלשון: "אם העד
החרש הוא עורך דין, משמע שהוא נבון ובודאי יבין אם תסביר לו
שאתה לא יכול לקבל אותו לעדות."**

¹⁰⁷ בשיחה עם המחבר ביום 25.12.12 הבהיר מספר נקודות: א אין לו היכרות או נגיעה אישית באשר לאוכלוסייה הנדונה במאמר. בעת עלותו ארצה נחשף במקרה לשפת הסימנים ומתוך התעניינות, השתלם בה. ב. מטרת המאמר נועדה להראות כי שפת הסימנים הינה שפה לכל דבר ועל כן אין לדון את אלו המשתמשים בה כמי שאינם מדברים וממילא אינם חסרי דעת. ג. נקט בלשון זו כלשון המקובלת בשיח ההלכתי לרצות את העורכים על מנת שמאמרו יתקבל לפרסום בכתב העת.

¹⁰⁸ לעיון בשאלה ובתשובה ראה [באתר בית הכנסת](#) שנצפה לאחרונה ביום 25.12.2016

חזרתי נבוך לשולחן הכתובה והחתן, שקלט מיז את הבעיה שלי הודיע לי (בלחישת אוזן) – אני עומד על כך שהוא יהיה העד בחתונתי. כיבדתי את עמדתו אך ייחדתי את עצמי לעדות כעד שני.

כעת, שבוע אחרי, אני מרגיש שלא בנוח. אודה לך אם תאיר עיני בסוגיה זו.

בברכה,

ד"ס

תשובתו של הרב לאו נכתבה ביום כ"א באדר ב' ה'תשע"ד (23 במרץ 2014) ככל הנראה בסמוך למשלוח השאלה אליו. הן השאלה ששאל מסדר הקידושין והן התשובה שהשיב לו רבו מהישיבה, משקפות בעיה, הנפוצה בציבור בכלל ובציבור שומרי המצוות בפרט. משאלתו של הרב מסדר הקידושין ניכר כי במסגרת הכשרתו, הן החינוכית והן הרבנית, לא ניתנה אף פעם הדעת על כך שבמהלך הדורות חלו תמורות ושינויים במעמדם ההלכתי של כבדי השמיעה, מחד גיסא, ומאידך גיסא כיצד יש להתייחס אליהם באופן מעשי ברגישות ובאמפטיה. השאלה משקפת מצב בו עומד לפניו עורך דין, אדם משכיל שלצורך הכשרתו השקיע הרבה יותר מחבריו עורכי הדין עד אשר זכה לתואר ויחד עם זאת, הרב העומד לפניו מתלבט בעצם בשאלה האם העד שלפניו נמנה על הקטגוריה של חרש שוטה וקטן. משמעות הדבר שנגדירו כאדם החסר דעה.

ברור הוא שמסדר הקידושין היה נבוך באותה שעה. הוא השתדל ואף נהג ברגישות תוך הסתרת המניע האמתי להפסקה המתודית אותה הציע במהלך הטקס. רבו מהישיבה שהוגדר על ידו כאיש הלכה מובהק, מתגלה בתשובתו כמי ששבוי בקונספציה של הפסיקה המושגית.¹⁰⁹ פסיקה על פי דרך זו מתייחסת אל המושגים ואל המקורות ללא התחשבות בגורמים נוספים העשויים להשפיע על הפסיקה. פלק מבחין בין פסיקה שכזו לבין 'פסיקה תכליתית' המביאה בחשבון שיקולים נוספים וכן את השלכות הפסק על היחיד ועל הרבים. הכרעת ההלכה על פי גישה זו שוללת אפשרות לפסיקה אלטרנטיבית, אפילו בעניין ובמקום בו לא נקבעו תקדימים.¹¹⁰ שתי דרכים אלו של פסיקה מקבילים במידת מה לשתי אפשרויות הפרשנות הנקוטות במשפט הישראלי; הפרשנות הדווקנית והפרשנות התכליתית. לעיתים, לאור לשונו הקצרה של החוק, דרך יישומו אינה ברורה כל הצורך ויש מקום לפרשנות. מחלוקת על פרשנות ראויה, עלולה להביא את הצדדים למחלוקת אל בית המשפט, והשופט נדרש להכריע מהי הפרשנות הראויה. כבוד הנשיא אהרן ברק הציג את הטעמים לריבוי האפשרויות הפרשניות¹¹¹:

הטעמים לריבוי האפשרויות הם רבים. חלקם נעוצים בלשון החוק, שאינה חד-משמעית, ומאפשרת מספר אופציות לשוניות. חלקם נעוצים במטרת החקיקה, שאינה

¹⁰⁹ פסיקה מושגית בהתאם להגדרתו של ז' פלק **ערכי משפט ויהדות** (ירושלים; תש"ס) עמודים 150 – 153.

¹¹⁰ גישה כזו מצויה בדברי הרי"ד, שו"ת הר"ד סימן מ"ה. הרי"ד, שנדרש לשאלת מציאת היתר לבעיה כלכלית, דחה את אפשרות מתן ההיתר, למרות התקדימים. על אף שמבחינה פורמלית ניתן לדמות מקרה למקרה ולנסות לפסוק בהתאם לתקדימים, אין הדבר בסמכותנו. לשיטתו, אין להבחין בעניין זה בין צורכי היחיד לצורכי הקהילה וגם לצורך הרבים אין להתיר. הרי"ד לא התיר, למרות היות איסור אמירה לנכרי מדרבנן ולמרות שמצאנו מקורות בהם התירו חכמים. לדעתו, היתרם של חכמים היה דווקא במקום שראו שגזירתם אינה יכולה להתקיים, מסיבות שונות, אולם אנו אין בנו כוח לדמות מקרה למקרה אלא אך ורק במקום שחכמים הורו במפורש. נראה אפוא כי שני גורמים דומיננטיים בפסקו של הרי"ד: א. הסמכות להוראת שעה, אינה נתונה לכל בית דין. ב. החשש מפני בקיעים בפסיקה הכוללת. דיון נרחב בשאלת האבחנה בין שתי צורות פסיקה אלו זו ראה א' שרייבר, 'מוטב יהיו שוגגים ואל יהיו מזידין' - דרך לפסיקה תכליתית לעומת פסיקה נורמטיבית **מים מדליו** (ירושלים; תשנ"ח) עמודים 93 – 127.

¹¹¹ אהרן ברק, 'חקיקה שיפוטית', **משפטים** י"ג, תשמ"ג, עמ' 29

חד-משמעית, ומאפשרת חופש בחירה. ככל שלשון החוק היא כללית יותר, ומטרת החקיקה רחבה יותר כן גדלות האופציות הפרשניות.

באופן עקרוני הבסיס לפרשנות החוק הינה בראש ובראשונה לשון החוק, אליה מצטרפת ההיסטוריה החקיקתית שלו: דברי ההסבר הצעת החוק, דברים שנאמרו במהלך הדיון בכנסת וכדומה. פרשנות דוקטורית היא פרשנות הנצמדת בקפדנות ללשון החוק. פרשנות תכליתית, לעומתה, מנסה לרדת לשורש כוונתו של המחוקק, ולהגשים את תכלית החקיקה, ולא דווקא את האופן שבו נוסחה. לפרשנות התכליתית משמעות דינמית עליה עמד כבוד הנשיא אהרן ברק¹¹²:

בקביעת התכלית ההנחה היא, כי חוק אינו יצירה יחידה של מחוקק חד-פעמי הפועל בחברה בת-חלוף. החוק הוא יצירה נמשכת של מחוקק קבוע הפועל בחברה חיה ותוססת. ... על כן, תכלית החוק אינו מושג סטטי, אלא מושג דינמי."

בתשובתו, של הרב לאו ביחס לנושא הנדון, נוקט הרב לאו בדרך הפסיקה התכליתית, תוך שהוא מגלה רגישות רבה:

זו דוגמה אחת מיני רבות לפסיקה הנמשכת במהלך הדורות מבלי לשים לב לתמורות הזמן ומאורעות בני האדם על פני האדמה. השורה התחתונה היא שלפי פוסקים רבים הבחור יכול להעיד כי הוא "בן דעת" גמור.

דומני כי תשובתו של הרב לאו, משקפת גישה חדשנית שהושפעה מהאקלים החברתי שהחל להשתנות, לא במעט, כתוצאה מחקיקת החוק. האטמוספירה הציבורית עברה תמורות שנתנו אותותיהן גם בשיח ההלכתי. בדומה לרב לאו, גם רבנים אחרים התייחסו למעמדו של החרש וכבד השמיעה בהלכה, בצורה שונה מבעבר¹¹³.

תמורות בשיח החברתי

מודעות החברה לבעיית אנשים עם מוגבלויות בכלל, ובתוכם המודעות לבעיית כבדי השמיעה גברה. נכתבו מאמרים שונים¹¹⁴ ובוצעו מחקרים ממוקדים¹¹⁵. במערכות החינוך ובצבא¹¹⁶ חלה הגמשה בנכונות להיערך לקליטת כבדי שמיעה ואף לגיוסם¹¹⁷. קביעת החוק בדבר החלת כתוביות ושפת סימנים במסגרת שידורי הטלוויזיה, קידמו את מקצוע המתורגמנים לשפת הסימנים. ההכרה בחשיבות תפקידם של המתורגמנים בחיי לקויי השמיעה, הובילה את החברות בישראל ובמדינות

¹¹² אהרן ברק, "פרשנות דיני המסים", משפטים כ"ח, תשנ"ז, עמ' 425

¹¹³ ראה לדוגמה נחום אליעזר רבינוביץ' השימוש בשתל קוכלארי תחומין לא עמודים 27 – 37.

¹¹⁴ חגית לבל חגאי, 'אדם בתוך עצמו נסגר: התמודדות עם לקות שמיעה' גירסה דיגיטלית

¹¹⁵ <http://www.hebpsy.net/articles.asp?id=2693> נצפה לאחרונה ביום 20.3.2017.

¹¹⁶ לדוגמה ראה מיכל שוסטר תרגום לשפת סימנים – חקיקה ופרקטיקה בעולם ובישראל עבודה סמינריונית כחלק מדרישות הקורס "תרגום בבתי משפט" באוקטובר, 2003. וכן גלית עובדיה עבודת סמינר בקורס "חקר התרגום בעל פה במערכות משפטיות בארץ ובחו"ל" בנושא: "זכויותיהם של לקויי שמיעה בישראל לתרגום ותפקידם של המתורגמנים ללקויי שמיעה" בנובמבר 2004. אורנה חייט-מראלי, א' כבדי שמיעה בישראל-מאפיינים סוציו דמוגרפיים ותעסוקתיים (מאי 2011). לאחרונה: אירית דלומי תורת, "בין העולמות" סיפוריהן של נשים חירשות וכבדות שמיעה בעולם העבודה והחינוך בישראל, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה" המחלקה ללימודים בין-תחומיים, התכנית ללימודי מגדר אוניברסיטת בר-אילן רמת-גן תש"ע, תשע"ג.

¹¹⁷ נעם אמיר; כורות אוזן: דור חדש של מדריכות שמע יוצא לסייע לחיילים כבדי השמיעה 5.11.2015 באתר

<http://www.maariv.co.il/news/military/Article-511484> נצפה לאחרונה 20.3.2017

¹¹⁸ בפן האישי, גם התהליך גיוסו של בנינו לא היה חלק וגם שילובו בתפקיד מתאים נתקל בקשיים. כך ככל הנראה דרכה של ראשוניות.

אחרות בעולם לשיפור מקצועיותם ומיומנותם באמצעות קורסים להכשרה מקצועית, המכניסים את המתורגמנים לקראת מילוי תפקידם. תכניות הלימודים בקורסי ההכשרה, כוללים בין היתר לימודים לחיזוק הידע ולהכשרה מעשית בתרגום לשפת הסימנים ולהקניית מושגים הדרושים בתרגום קהילתי, משפטי וחינוכי. בנוסף לקורסי ההכשרה, קמו ארגוני מתורגמנים שתפקידם לדאוג לשיפור תנאי עבודת המתורגמנים ולהעלאת איכות שירותי התרגום. למתורגמנים, עקרונות להתנהגות אתית, על פיהם הם מחויבים לעבוד.

שינויים בחקיקה

באשר לחוק עצמו מתברר כי שמונה שנים מקבלת החוק, רשות השידור והמועצה לשידורי כבלים ולוויין לא הקפידו על קיום דרישות החוק, ולא היה פיקוח ראוי על זכיני טלוויזיה בכבלים ועל מפעיל השידורים בלוויין¹¹⁸. בשל כך ובשל סיבות נוספות¹¹⁹, עלתה הסוגיה לדיון מחודש בהצעת חוק כתוביות ושפת סימנים בשידורי טלוויזיה, התשס"ב-2002, של חברי הכנסת מוטי משעני ואחרים, אשר עברה בקריאה ראשונה ביולי 2002, כמו גם הצעת חוק כתוביות ושפת סימנים בשידורי טלוויזיה, התשס"ג-2003, של חה"כ שאול יהלום, המבקשות להרחיב את החוק הקיים משנת 1992 באופן הדרגתי (על מנת לאפשר לגופים המשדרים להיערך לביצוע החוק)¹²⁰. ביום י"ט בתמוז תשס"ה 26 ביולי 2005 התקבל בכנסת חוק חדש; חוק שידורי טלוויזיה (כתוביות ושפת סימנים), התשס"ה-2005

החוק החדש הרחיב את החוק מ 1992 בצורה משמעותית¹²¹. סעיף 17 לחוק החדש קובע כי חוק הקלות לחרש, התשנ"ב-1992 - בטל החל ביום י' בטבת התשע"ה (1 בינואר 2015). הכנסת לא סיימה את תהליכי החקיקה בנושא ובימים אלו¹²² נתקבל תיקון 8 לחוק שידורי טלוויזיה (כתוביות ושפת סימנים), התשס"ה-2005 המרחיב את החוק המחיל את חובת הוספת הכתוביות גם לתשדירי פרסומת.

ביום 4.1.2007 הוגשה תובענה מנהלית ובקשה לאשרה כתביעה ייצוגית בטענה כי רשות השידור הפרה את חובותיה לצרף כתוביות ותרגום לשפת הסימנים תוך שהיא נשענת בין היתר על חוק הקלות לחרש 1992. ביום 9.3.2009 הודיעו הצדדים לבית המשפט כי מתקיים ביניהם הליך גישור באמצעות השופט בדימוס מאיר שמגר וביום 13.4.2010 הוגש הסכם הפשרה לבית המשפט בבקשה לתת לו תוקף של פסק דין. ביום 4.1.2012 אישרה השופטת שרה גדות את הסכם הפשרה שכלל למעשה הכרה בתביעה כתביעה ייצוגית וסכום פיצוי גבוה. ה שופטת נימקה את הסכום שנפסק כדי

¹¹⁸ דוח מבקר המדינה 52' לשנת 2001, עמ' 318.

¹¹⁹ בדברי ההסבר לחוק נאמר כי הוראות חוק הקלות לחרש, התשנ"ב, 1992 והתקנות לפיו, קובעות כי רק תכנית חדשות שבועית אחת בערוצים השונים תלווה בשפת הסימנים, ורק רבע מהתכניות שאינן משודרות בשידור חי ילוו ככתוביות; מבזקים ודיווחים של הודעות חירום אינם נגישים לאנשים חרשים או כבדי שמיעה. מצב שבו רוב רובם של השידורים אינם נגישים, אינו מתיישב עם מחויבותה של החברה לעקרונות השוויון וכבוד האדם. עקרונות יסוד אלה עוגנו במפורש בחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח, 1998 יחד עם עיגון עיקרון המענה ההולם לצורכיהם של אנשים עם מוגבלות. הצעת חוק זו מסדירה חובת שילוב כתוביות ותרגום לשפת סימנים בשידורי טלוויזיה, אשר יאפשרו לקהילת החירשים וכבדי השמיעה להשתלב במרקם הרגיל של חיי החברה.

¹²⁰ ראה על כך ב מסמך רקע בנושא: נגישות לאנשים עם ליקויי שמיעה בישראל שהוגש ל מוגש לוועדת העבודה, הרווחה והבריאות ביום 30 ביוני 2003 שחובר על ידי שרה צובנר, עובדת מחקר ומידע https://www.google.com/url?q=http://www.justice.gov.il/Units/NetzivutShivyon/sitedocs/negishutlikuishmia.rtf&sa=U&ved=0ahUKEwiq65-libXSAhVoG5oKHeWTBIUQFggEMAA&client=internal-uds-cse&usg=AFQjCNGO_8pCvwbQ_wskXZw-Qfq3b4NDuW

¹²¹ ספר החוקים 2026, ה' באב התשס"ה, 2005.8.1

¹²² החובה החל מיום 30.1.2017.

ליתן תמריץ לתובעים ולבאי כוח מייצגים להגיש תביעות ייצוגיות למען מטרות ראויות ולקידום אינטרסים ציבוריים¹²³.

סיכום

היזמה לחקיקה פרטנית הנוגעת למצוקתה של אוכלוסיית הילדים החרשים וכבדי השמיעה, נועדה לתקן שלשה עיוותים: הראשון שבהם הוא מציאת פתרון כלכלי, במסגרת המוסד לביטוח לאומי, לצורך הקלה על הנטל הכספי המוטל על המשפחה לצורך רכישת מכשור, סוללות וטיפולים נוספים. השני, מתן ביטוי בחוק החינוך המיוחד, לצרכיהם הייחודיים של ילדים אלו. העיוות השלישי היה בחוסר נגישותם של שידורי הטלוויזיה לאוכלוסיית החרשים וכבדי השמיעה.

בנוסף, חשבו היוזמים כי עצם הדיון והשידורים שיכללו עזרים דוגמת כתוביות או תרגום לשפת סימנים, יחשפו את האוכלוסייה הכללית אל מצוקת האוכלוסייה הלוקה בשמיעתה.

ראשיתה של היזמה בהדגשת מקומה המרכזי של קצבה לילד כבד שמיעה. למעשה, במבט לאחור, היה זה חלק בתהליך שינוי חברתי רחב שחל בקרב אנשים עם מוגבלויות שהוביל לשינוי פריזמה חברתית¹²⁴. את מקומה המרכזי של הקצבה תפסה ההכרה בצורך באקטיביזם של בעלי הצרכים המיוחדים עצמם, לשינוי מעמדם ותפיסת החברה בכללותה את מקומה ביחסה אל בעלי הצרכים המיוחדים בה.

בעוד שבראשית הדרך¹²⁵, המערכת המשפטית הייתה למעשה מקור חסימת הגישה אל עבר שינוי תודעתי ומעשי כאחד, הרי שבסופו של התהליך, החקיקה והמשפט היוו משאב רב עצמה לפעולות עתידיות להבטחת שוויון ולהשגתו.

במבחן התוצאה נראה כי מטרת היוזמים השיגה את יעדיה.

שאלת תמיכת הביטוח הלאומי נפתרה, לפחות בחלקה, באמצעות התקנת תקנות מיוחדות שהותקנו תוך כדי דיוני וועדת העבודה והרווחה בהכנת החוק המדובר. פתרון דומה נמצא גם לעיוות השני בתגבור מערך שיעורי העזר, גם זאת במסגרת התקנת תקנות ולא בחקיקה ראשית בחוק החינוך המיוחד.

החקיקה עצמה הצטמצמה ונגעה בחובת רשויות השידור לצרף כתוביות ו/או תרגום לשפת סימנים. במבט לאחור, נראה כי התרומה העיקרית של החקיקה היא בהנגשת הבעיה לציבור הרחב. כיום החוק מכיר בזכותם של לקויי שמיעה לשירותי תמיכה בתקשורת הכוללים, בין היתר, שירותי תרגום אינדיבידואליים לשפת סימנים או לתמלול בתחומי חייהם השונים, כגון: בריאות, משפט, חינוך, רווחה ותעסוקה. החוק מעגן את זכותם של לקויי השמיעה להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה, כדי למצות את מלוא יכולתם האישית.

התרגום לשפת סימנים, הפך לדיסציפלינה מקצועית עם קודים וכללי אתיקה. באופן כללי, ניתן לומר כי נעשים מאמצים על מנת שזכויותיהם של לקויי שמיעה בישראל לשירותי תרגום, המגיעים להם בחוק, יבוצעו הלכה למעשה. בנוסף נעשים מאמצים לשפר ולקדם זכויות אלו, בין היתר, באמצעות חקיקת חוקים, דיונים בוועדות הכנסת ועתירות לבתי המשפט.

¹²³ תמ 101-07 - דורון לוי נ' רשות השידור, תק-מח (1)2012, 25103 (04/01/2012)

¹²⁴ דיון דומה אצל שגית מור, 'לקראת רדיקליזציה של קצבת נכות כללית – דילמות של מאבק לשינוי חברתי' משפט **חברה ותרבות** / העצמה במשפט (תשס"ח) עמודים 91-157.

¹²⁵ פסקי הדין בנושא של בית הדין האזורי לעבודה בירושלים ובית הדין הארתי לעבודה. שני פסקי הדין הובאו לעיל.

חקיקת החוק התבצעה בשלב בו עברה הפריזמה מהסתכלות על נושא כבדי השמיעה כנושא רפואי אל הפריזמה החברתית. ניתן לקבוע כי הסתכלות זו האיצה את קבלת חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות שנחקק ב התשנ"ח 1998. מטרת החקיקה הייתה להביא לצמצומו של הפער, הקיים בין מציאות חייהם של אנשים עם מוגבלות לבין עקרונות השוויון וכבוד האדם. מכוח אותו חוק הוקמה, באוגוסט 2000, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות במשרד המשפטים. הנציבות ממונה על יישום חוק זה וחוקים אחרים הקשורים לאנשים עם מוגבלות. מי שעמד בראש הנציבות היה מר אחיה קאמרה שהנו אדם כבד שמיעה. במסגרת פעילותה, השתתפה הנציבות במסגרת האו"ם. משלחת שכללה את נציגי הנציבות ונציגי מחלקת ייעוץ וחקיקה במשרד המשפטים, משרד החוץ, ארגון 'בזכות' ואנשים עם מוגבלות מ ישראל, היתה שותפה לניסוח האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אנשים עם מוגבלויות, כמו גם להתוויית העקרונות הכלולים בה. מדינת ישראל חתמה על האמנה ב-31 במרס 2007, ובכך אישרה כי היא מצטרפת למדינות הפועלות לשוויון זכויות של אנשים עם מוגבלות. לאחר החתימה התנהל תהליך שבו משרדי הממשלה הרלוונטיים בדקו אם החוקים בישראל תואמים את עקרונות זכויות האדם שבאמנה. התקיימו דיונים ממושכים עם משרדי הממשלה, בהובלת נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות. ב-28 בספטמבר 2012 אשררה מדינת ישראל את האמנה¹²⁶, והגישה הסתייגות מסעיף אחד בה. משמעות אשרור האמנה היא שישראל קיבלה על עצמה לבצע את החובות הקבועות באמנה. נכון לחודש יולי 2014 חתמו על האמנה 158 מדינות מתוך 193 המדינות החברות באו"ם ואשררו אותה 147 מדינות.

חקיקת חוק הקלות לחרש מהווה case study ממנו ניתן להסיק ולהשליך על יכולת השגת מטרות ויעדים בהם המשפט יכול לתרום רבות להנגשת החברה הכללית ולמודעותה לצרכי הפרט בכלל ולצרכי אנשים עם מוגבלויות בפרט. עדיין יש מקום לעשייה מרובה. מן הראוי שהציבור ומוסדות השלטון בישראל יהיו קשובים לצרכיה של קהילת לקויי השמיעה, החיה בקרבם, וימשיכו לפעול לשמירה על זכויותיה ולקידומה. למערכת המשפט תפקיד מרכזי בתהליך.

¹²⁶ אודות אשרור האמנה בדבר זכויות אנשים עם מוגבלויות ראה

<http://www.pmo.gov.il/Secretary/GovDecisions/2012/Pages/des5100.aspx> נצפה לאחרונה ביום 21.3.2017

רשימה ביבליוגרפית

חקיקה ישראלית

חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב] תשכח – 1968

חוק הקלות לחירש, התשנ"ב–1992

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח - 1998

חוק שידורי טלוויזיה (כתוביות ושפת סימנים), התשס"ה-2005.

פסיקה ישראלית

בג"ץ 7081/93 שחר בוצר נ' מועצה מקומית "מכבים - רעות", תק-על 96(1), 818.

תמ 101-07 דורון לוי נ' רשות השידור, תק-מח 2012(1), 25103 (04/01/2012)
בגץ 5959/00 בקול ואח' נ' רשות השידור ואח', תק-על 2001(1), 413 (22/01/2001)

ספרות תורנית

מקרא

שמות ד, יא.

ויקרא יט, יד

טור - שולחן ערוך

בית יוסף אבן העזר סימן קכ"א.

תלמוד בבלי

חגיגה דף ב עמוד א וברש"י שם ד"ה חרש

סנהדרין דף סו עמוד א.

תלמוד ירושלמי

תרומות פרק א הלכה א

תשובות

אגרות משה יורה דעה חלק ד סימן מ"ט, א.

בית שלמה אורח חיים חלק ב סי' צה

דברי חיים חלק ב אבן העזר סימן עב-עג

היכל יצחק חלק ב אבן העזר סימן מז

הרא"ש כלל פ"ה

הרא"ש סימן יד

הרי"ד סימן מ"ה

הריעב"ץ בסידורו, הלכות קריאת התורה, סימן כ

חת"ם סופר אבן העזר חלק ב סימן ב

כנסת יחזקאל (גרובנר), חלק א סי' לט-מב

מהרש"ם חלק ב סי' קמ

מנחת יצחק חלק א סימן קלא-קלב

מנחת שלמה סימן לד

עזרת נשים עזרה שתיים עשרה שער שלישי

שבט סופר חלק אבן העזר סימן כא

מאמרים תורניים

אויערבאך שלמה זלמן, **מוריה**, שנה יא (ט-י) אלול תשמ"ב, 'תשובה בעניין ילדים מפגרים לגבי חינוך למצוות'

אנצילביץ אלישע, 'מעמד החרש במציאות זמננו' **תחומין** כא, תשס"א

ברמה ישראל, 'השתל הכוכליארי והגדרת החרש בהלכה', **תחומין** כד (תשס"ד)

ויינברג יחיאל יעקב, **שנה בשנה**, תשכ"ה, עמוד 125-128 'חרש שלמד לדבר לקיום מצוות'

שיינברג, חיים פנחס **מוריה**, שנה יא (ט-י) אלול תשמ"ב, 'תשובה בעניין ילדים מפגרים לגבי חינוך למצוות'

ספרים ומאמרים

ברק אהרן, "חקיקה שיפוטית", **משפטים** י"ג, תשמ"ג,

ברק אהרן, "פרשנות דיני המסים", **משפטים** כ"ח, תשנ"ז,

דוח מבקר המדינה 52ב' לשנת 2001, עמ' 318.

דלומי תורת אירית, "בין העולמות" **סיפוריהן של נשים חירשות וכבדות שמיעה בעולם העבודה והחינוך בישראל**, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה" המחלקה ללימודים בין-תחומיים, התכנית ללימודי מגדר אוניברסיטת בר-אילן רמת-גן תשרי, תשע"ג.

הקר דפנה, 'מחקר אמפירי של המשפט – הערות אזהרה אוהדות על המגמה העכשווית' עיוני משפט לד עמודים 345 – 348.

חייט-מראלי אורנה, כבדי שמיעה בישראל-מאפיינים סוציו דמוגרפיים ותעסוקתיים (מאי 2011).

מאיר עירית, וונדי סנדלר, שפה במרחב: אשנב לשפת הסימנים הישראלית (אוניברסיטת חיפה 2004)

מור שגית, 'לקראת רדיקליזציה של קצבת נכות כללית – דילמות של מאבק לשינוי חברתי' משפט חברה ותרבות / העצמה במשפט (תשס"ח)

עובדיה גלית, עבודת סמינר בקורס "חקר התרגום בעל פה במערכות משפטיות בארץ ובחו"ל" בנושא: "זכויותיהם של לקויי שמיעה בישראל לתרגום ותפקידם של המתורגמנים ללקויי שמיעה" בנובמבר 2004.

פלך זאב, ערכי משפט ויהדות (ירושלים; תש"ם)

רבינוביץ נחום אליעזר, ' השימוש בשתל קוכלארי' תחומין לא

שוסטר מיכל, תרגום לשפת סימנים – חקיקה ופרקטיקה בעולם ובישראל עבודה סמינריונית כחלק מדרישות הקורס "תרגום בבתי משפט" באוקטובר, 2003.

שקדי אשר, מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני - תאוריה ויישום (רעננה רמות תשס"ג - 2003)

שרייבר אברהם, 'מוטב יהיו שוגגים ואל יהיו מזידין - דרך לפסיקה תכליתית לעומת פסיקה נורמטיבית' מים מדליו (ירושלים; תשנ"ח).

Boothroyd Arthur, "Hearing impairment in young children" Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1982

Koenning, G.M.; Benjamin, J.F.; Todaro, A.W.; Warren, R.W. and Burns, M.L. 1995. "Bridging the "med-ed gap" for Students with Special Health Care Needs: a Model School Liaison Program". Journal of School Health 65(6)

Meijer, J.W. 1999. Financing of Special Needs Education. European Agency for Development in Special Needs Education, Middelfart. 1-184

Sailor, W. 1991. "Special Education in the Restructured School". Remedial and Special Education 12(6):8-22

מאמרים דיגיטליים

זיו נטע, מור שגית, ואיכנגרין אדוה, 'לימודי מוגבלות בעברית - שדה אקדמי בהתהוות' – מהדורה דיגיטלית:

<http://www.kshalem.org.il/uploads/%D7%9C%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%93%D7%99%20%D7%9E%D7%95%D7%92%D7%91%D7%9C%D7%95%D7%AA%20%D7%9E%D7%A7%D7%A8%D7%90%D7%94%20->

23.3.2017 נצפה לאחרונה ביום <http://www.kshalem.org.il/uploads/%D7%9C%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%93%D7%99%20%D7%9E%D7%95%D7%92%D7%91%D7%9C%D7%95%D7%AA%20%D7%9E%D7%A7%D7%A8%D7%90%D7%94%20-%D7%90.pdf.pdf>

לבל חגאי חגית, 'אדם בתוך עצמו נסגר: התמודדות עם לקות שמיעה' גירסה דיגיטלית

20.3.2017 נצפה לאחרונה ביום <http://www.hebpsy.net/articles.asp?id=2693>

פלקסר קרול, 'ההתפתחות השמיעתית של ילדים לקויי שמיעה' אתר שבלולים

<http://www.shablulim.com/library/auditory-development-of-hearing-impaired-children-prof-carol-flexer> נדלה ביום 26.12.2016

צוובנר שרה, נגישות לאנשים עם ליקויי שמיעה בישראל מוגש לוועדת העבודה, הרווחה והבריאות ביום 30 ביוני 2003:

https://www.google.com/url?q=http://www.justice.gov.il/Units/NetzivutShivyon/sitedocs/negishutlikuishmia.rtf&sa=U&ved=0ahUKEwiq65-libXSAhVoG5oKHeWTBIUQFggEMAA&client=internal-uds-cse&usg=AFQjCNGO_8pCvwbQ_wskXZw-Qfq3b4NDuw

אתרי אינטרנט

אמיר נעם, כורות אוזן: דור חדש של מדריכות שמע יוצא לסייע לחיילים כבדי השמיעה
5.11.2015 באתר <http://www.maariv.co.il/news/military/Article-511484> נצפה
לאחרונה 20.3.2017

אשרור האמנה בדבר זכויות אנשים עם מוגבלויות:

21.3.2017 נצפה לאחרונה ביום <http://www.pmo.gov.il/Secretary/GovDecisions/2012/Pages/des5100.aspx>

21.3.2017 לאחרונה ביום

www.hadassah.org.il/media/1947360 בית החולים הדסה

<http://makom-> בית הספר כי"ח חרשים

22.3.2017 נצפה לאחרונה ביום m.cet.ac.il/pages/item.asp?s=1&id=213&defid=78&page=1&item=92

22.3.2017 ביום

<http://ramban.org.il/%D7%97%D7%A8%D7%A9-%D7%91%D7%A2%D7%93%D7%95%D7%AA-%D7%A7%D7%99%D7%93%D7%95%D7%A9%D7%99%D7%9F>
נצפה לאחרונה ביום 25.12.2016

בקול: נדלה ביום 26.12.2016. <http://bekol.org.il>. כמו כן בתוך האתר
<http://bekol.org/%D7%91%D7%99%D7%AA-%D7%A1%D7%A4%D7%A8-%D7%9C%D7%97%D7%A8%D7%A9%D7%99%D7%9D>
נצפה לאחרונה ביום 22.3.2017

הדסה לילדים: <http://www.hadassah.org.il/children> נדלה ביום 26.12.2016

המכון לשמיעה ודיבור שבמרכז הרפואי שערי צדק
<https://www.szmc.org.il/heb/departments/speech-and-audiology-clinic/hearing-screening-for-newborns>
נדלה ביום 26.12.2016

הפיקוח על חינוך תלמידים כבדי שמיעה במשרד החינוך:
<https://sites.google.com/a/lakash.tzafonet.org.il/main/hazon> נדלה ביום 25.12.2016

ויקישביה:

<http://www.yeshiva.org.il/wiki/index.php?title=%D7%97%D7%A8%D7%A9>
על מובאותיו נדלה ביום 25.12.2016

כל זכות <http://www.kolzhut.org.il> נצפה לאחרונה ביום 28.12.2016.

מיח"א ירושלים, <http://michajr.org.il> נדלה ביום 26.3.2017

נגישות ישראל: הסקר החברתי 2012 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נדלה ביום
27.12.2016 <http://www.aisrael.org/?CategoryID=2676&ArticleID=42665>